

Arbeidsnotater

S T A T I S T I S K S E N T R A L B Y R Å

Dronningensgt. 16, Dep, Oslo 1. Tlf. *(02) 41 38 20

IO 77/37

12. oktober 1977

PENDLERES LEVEKAR

av

Gunvor Iversen

INNHold

	Side
1. Innledning	1
2. Hva er en pendler og hva kan forårsake pendling?	2
2.1. Hva er en pendler?	2
2.2. Hvem er pendlingens problemgrupper?	2
3. Metode	5
3.1. Beskrivelse av materialet	5
3.2. Avgrensningen av pendlergruppene i Boforholdsundersøkelsen og Levekårundersøkelsen	5
4. Omfanget av pendling	6
5. Pendlernes bosted og pendlergruppene sosiale sammensetning	8
5.1. Pendlernes bosted	8
5.2. Pendlergruppene sosiale sammensetning	11
5.3. Oppsummering	14
6. Pendlernes boligforhold på hjemstedet	15
7. Pendlernes husholdninger	17
7.1. Pendlerhusholdningenes sammensetning	17
7.2. Konsekvenser av pendlingen for pendlerhusholdningen	18
8. Kontaktmuligheter på hjemstedet	20
8.1. Hvor sentralt er bostedet?	20
8.2. Kontakt med omverdenen	22
9. Pendlernes arbeidsforhold	23
9.1. Arbeidsreisen	23
9.2. Pendlernes arbeidstid	24
9.3. Arbeidsplassen og boligforhold på arbeidsplassen	25
9.4. Fysiske, kjemiske og mekaniske arbeidsmiljøfaktorer	25
9.5. Psykososiale arbeidsmiljøfaktorer	27
9.5.1. Trygghet i sysselsettingen	27
9.5.2. Tilknytning til arbeidet	28
9.5.3. Arbeidskontrakten	29
9.5.4. Frihet i arbeidet	30
9.6. Sammendrag	31
10. Fysiske og helsemessige konsekvenser av pendling og andre arbeidsforhold	31
10.1. Pendlernes vurdering av hvor belastende arbeidet er	31
10.2. Helsemessige konsekvenser	32
11. Sosiale konsekvenser av pendling	33
11.1. Sosial isolasjon og sosial forandring	33
11.2. Politisk og organisasjonsmessig aktivitet	34
11.3. Flytteønsker	35
12. Sluttbemerkninger	37
Litteratur	38
Tabellvedlegg	39

Ikke for offentliggjøring. Dette notat er et arbeidsdokument og kan siteres eller refereres bare etter spesiell tillatelse i hvert enkelt tilfelle. Synspunkter og konklusjoner kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås oppfatning.

1. INNLEDNING

Pendling og arbeidsreiser er valgt som analyseområde av to grunner. For det første er pendlere en gruppe som kan sies både å ha en relativt problemfylt tilknytning til arbeidsmarkedet og en relativt vanskelig sosial situasjon. Det har også fra det offentliges side vært interesse for pendlerne og deres kår, noe som bl.a. ga seg utslag i opprettelsen av Det interdepartementale pendlerutvalg i 1972. En nærmere analyse av pendlere og deres kår vil bl.a. kunne være til hjelp for dette utvalgets arbeid.

Dette notatet har to hovedformål. For det første ønsker vi å gi en oversikt over hvilke problemstillinger det ville være viktig å ta opp i en analyse av pendlernes levekår. For det andre vil vi se i hvor stor grad slike problemstillinger kan belyses ved hjelp av allerede eksisterende data. Notatet har med andre ord mer karakteren av et eksperiment enn av en endelig avsluttet forskningsrapport.

Følgende sider ved pendling blir tatt opp:

I kapittel 2 diskuteres pendlerbegrepet, hvorvidt pendlerne sett under ett er en problemgruppe og endelig en del årsaker til pendling både på samfunnsnivå, kommunenivå, bedriftsnivå og individnivå. Grunnen til at vi har behandlet mulige årsaker til pendling såpass inngående, er faren for bare å betrakte årsaker til pendling på individnivå. Vi ønsker å se pendling som individenes tilpasning til gitte samfunnsbetingelser, selv om det i analysen stort sett blir brukt variable på individ- og husholdningsnivå.

Kapittel 3 gir en beskrivelse av det datatilfanget vi har hatt og hvilken analysemetode som vil bli brukt, mens kapittel 4 tar for seg omfanget av pendling.

Pendling forekommer særlig i visse deler av landet. Det finnes steder hvor pendlerfrekvensen er høy, og andre steder hvor det så og si ikke finnes en eneste pendler. Vi har derfor i kapittel 5 først sett litt på i hvilke typer bostedsstrøk de ulike pendlergruppene bor. Deretter har vi sett på hvordan pendlergruppene er sammensatt etter en rekke bakgrunnskjennermerker som kjønn, alder, yrke, utdanning. Det blir ofte hevdet at boligforholdene på hjemstedet og/eller økonomiske forpliktelser i forbindelse med boligen er en årsak til pendling. Vi har derfor tatt disse problemene opp i kapittel 6.

Pendling innebærer lange fravær fra hjemmet, enten daglig eller ukentlig. Dette innebærer at pendlingen ikke bare angår den enkelte pendler, men også vedkommendes husholdning. I kapittel 7 har vi for det første sett på pendlerhusholdningenes sammensetning. Deretter har vi sett på noen konsekvenser som pendlingen har for pendlerhusholdninger.

Når en voksen person - ofte ektemannen/faren - er lenge borte fra hjemmet, kan det minske isolasjonen og ansvarsbyrden for de som er hjemme at mulighetene for kontakt både med andre mennesker og med serviceinstitusjoner og myndigheter er så lett som mulig. Hvorvidt pendlerhusholdningene har gode muligheter for slik kontakt har vi tatt opp i kapittel 8.

Pendling er en arbeidsmiljøfaktor som kan føles som en belastning av den enkelte arbeidstaker. Hvorvidt pendlerne også er utsatt for andre belastende arbeidsforhold har vi tatt opp i kapittel 9.

I kapittel 10 diskuterer vi hvorvidt de fysiske og helsemessige konsekvenser av pendling og andre arbeidsforhold kan belyses, mens vi i kapittel 11 ser på de sosiale konsekvenser av de lange fraværene fra hjemmet.

Vi vil ikke på noen av de områdene som behandles kunne komme med sikre konklusjoner om hvordan pendlerne "har det". Vi vil snarere se hvor langt vi kommer med tilgjengelige data og med de definisjoner som er brukt, og på dette grunnlag formulere hypoteser som kan belyses nærmere i seinere undersøkelser. Dette notatet kan med andre ord betraktes som et forprosjekt.

2. HVA ER EN PENDLER OG HVA KAN FORARSAKE PENDLING?

2.1. Hva er en pendler?

Begrepet pendling er ikke entydig. (Offer-Ohlsen, 1971.) Felles for de fleste definisjoner som brukes, er imidlertid at de tar utgangspunkt i at pendling er det samme som en byrdefull arbeidsreise. Det som diskuteres er hva som kan kalles en byrdefull arbeidsreise.

En vanlig måte å definere pendling på er å ta utgangspunkt i kommunegrenser. (Rasmussen, 1966 og NOS A 284, 1969): Enhver som krysser en kommunegrense på veien mellom arbeid og bolig er en pendler.

Denne definisjonsmåten egner seg godt for analyse av offentlig statistikk fordi en stor del av denne samles inn med kommune som enhet. Ulempene er for det første at kommunegrenser kan endres og at det dermed blir vanskelig å lage tidsseriedata for pendling. For det andre trenger ikke en arbeidsreise være lang og byrdefull selv om den innebærer kryssing av en kommunegrense. For det tredje kan også arbeidsreiser innen en kommune være lange og byrdefulle. En annen pendlerdefinisjon er den såkalte tid og avstandsdefinisjonen. I følge denne er en pendler en person som har en reiseavstand lenger enn akseptert gangavstand fra bolig til arbeidssted. I praksis vil imidlertid en slik pendlerdefinisjon gjøre omfattende pendlingsundersøkelser nesten umulig, fordi et materiale som inneholder så eksakte opplysninger om adresse på alle arbeidssteder og bosteder ville være vanskelig å skaffe tilveie, og om de fantes, ville bearbeidelsen bli svært kostbar. (Rasmussen, 1966.)

En tredje pendlerdefinisjon tar utgangspunkt i at arbeidsreisen er byrdefull. Pendlere er etter denne definisjonen arbeidstakere som daglig har arbeidsreiser på tilsammen to timer eller mer - dagpendlere - og arbeidstakere som må være borte fra sitt faste bosted hele arbeidsuka eller flere uker - uke- og langtidspendlere. (DNA's Pendlerutvalg 1971.)

Denne definisjonen blir bl.a. nyttet av Det interdepartementale pendlerutvalg i dets arbeid. Den har også blitt lagt til grunn for å avgrense pendlere i intervjuundersøkelser fra Statistisk Sentralbyrå, og den vil følgelig også bli brukt i dette notatet.

Spørsmålet er imidlertid om denne pendlerdefinisjonen er "god nok" for eventuelle fremtidige pendlerundersøkelser. Det kan for eksempel diskuteres hvorvidt en avgrensning av dagpendlerne bare etter arbeidsreisetid er tilstrekkelig. Lik daglig arbeidsreisetid vil kunne dekke over mange ulikheter, f.eks. i reiseavstand, bruk av transportmidler osv. Ideelt sett bør vi registrere så mange forhold ved arbeidsreisen som mulig for å få homogene dagpendlergrupper. Når det gjelder uke- og langtidspendlere, er det mulig at den brukte definisjonen vil gi homogene nok grupper.

Et poeng er imidlertid at uansett hvilken definisjon av pendling, både dagpendling og uke/langtidspendling, en benytter, vil ulike befolkningsgrupper bli forskjellig berørt av pendlingen. Alle vil f.eks. ikke oppfatte pendling som en problemfylt tilpasningsform. Vi trenger derfor stort nok datagrunnlag til å dele pendlerne inn i forskjellige undergrupper. Slike grupper kan f.eks. være: Pendlere i ulike yrker, eldre pendlere, pendlere som er småbarnsforeldre, unge pendlere, personer som har vært pendlere lenge, pendlere som fritt har valgt pendling, "tvungen" pendling osv. Bare hvis vi har muligheter for å dele opp pendlerne i slike grupper, vil vi kunne få relativt homogene pendlergrupper. Vi vil dermed få muligheter til å se nærmere på de pendlergruppene som må antas å ha den mest problematiske tilknytningen til arbeidsmarkedet, og hvor pendlingen kan ha uheldige konsekvenser. Slike muligheter har vi ikke hatt i det foreliggende arbeidet, hvor særlig dagpendlergruppen er svært uensartet. Dette har selvsagt fått konsekvenser for de resultatene vi har kommet fram til.

2.2. Hvem er pendlingens problemgrupper?

Som nevnt i forrige avsnitt er ikke all pendling like problematiske. I dette notatet vil vi imidlertid konsentrere oss om pendlergrupper som vil være i en spesielt vanskelig situasjon på grunn av arbeidsreisen/fraværet fra hjemmet. Vi vil derfor i stor grad være opptatt av den pendlingen som er mer eller mindre påtvungen av ytre omstendigheter. Den pendlingen som er mer eller mindre frivillig valgt, p.g.a. utflytting fra storbyer, ønsker om en bestemt jobb, tjene mer penger osv., vil vi ikke være så opptatt av. Vi er klar over at det er vanskelig å skille skarpt mellom

tvungen og ikke-tvungen pendling, men ser likevel et slikt skille som meningsfylt. En kan gjøre seg følgende tanker over om hvilke prosesser som ligger bak "tvungen" pendling:

"... Pendling er et resultat av byenes vekst, men den er også en nødvendig forutsetning for at byene kan bli store og vokse seg enda større. Uansett bystørrelsen vil man alltid finne noen mennesker som bor i nærheten av sine arbeidsplasser, men jo større folketallet i byene blir, jo flere mennesker vil få lang reise mellom arbeidssted og bosted. (Rasmussen 1966.)

Pendling er etter denne oppfatning et fenomen forårsaket av urbanisering og sentralisering, samt et misforhold mellom boligens og arbeidsplassens lokalisering. Utstrakt anleggsarbeidsvirksomhet nødvendiggjør også pendling til en viss grad. (Selvik 1974.)

"Tvungen" pendling er i første rekke et problem som oppstår i forbindelse med endringer på arbeidsmarkedet og i næringsstrukturen. En av hovedårsakene til lange arbeidsreiser og lange fravær fra hjemmet ligger som nevnt i urbaniserings- og sentraliseringsprosessen. Som et ledd i disse prosessene synker antallet arbeidsplasser i jord- og skogbruk. Samtidig er det en manglende tilgang på nye arbeidsplasser innenfor industri- og servicevirksomhet i bygder som har vært dominert av primærnæringer og der folk fortsatt ønsker å bo.

På kommunenivå kunne imidlertid noe av dette blitt rettet opp ved grunnlagsinvesteringer og andre tiltak som kan stimulere opprettelsen av nye arbeidsplasser. Vi skal ikke her gå inn på de økonomiske konsekvenser av pendling for kommunene, men henviser til (Rudjord, 1975) og (NOU 1975 : 38).

En rekke avgjørelser som har betydning for pendlernes situasjon tas av private bedrifter, og er bare i liten grad underlagt offentlige myndigheter og bevisst politikk. Dette gjelder særlig m.h.t. bedriftenes lokaliseringvalg, hvor den offentlige lokaliseringspolitik ikke alltid har den ønskede virkning.

De forhold som skaper og/eller opprettholder pendling ligger stort sett utenfor de enkeltes påvirkningsmuligheter, i alle fall på kort sikt. Den enkelte arbeidstaker må imidlertid ta konsekvensen av de eventuelle endrede forhold på arbeidsmarkedet og i næringsstrukturen. Dette kan gjøres på flere måter.

Den enkeltes atferd kan forklares ut fra det prinsipp at ethvert individ ved enhver anledning vil søke å oppnå optimalt utbytte under gitte ytre betingelser og innenfor gitte verdisystemer. Når ytre omstendigheter og/eller verdisystemer endres, endres også kriteriene for hva som er det optimale utbytte. (Barth 1969.)

Endringer i arbeidsmarkedet betyr en endring i de ytre betingelser, og individets valg-situasjon har endret seg. Etter en vurdering av egen og familiens situasjon, behov, ressurser etc. kan de følgende alternativer framstå som de eneste optimale: (se f.eks. Brofoss 1972.)

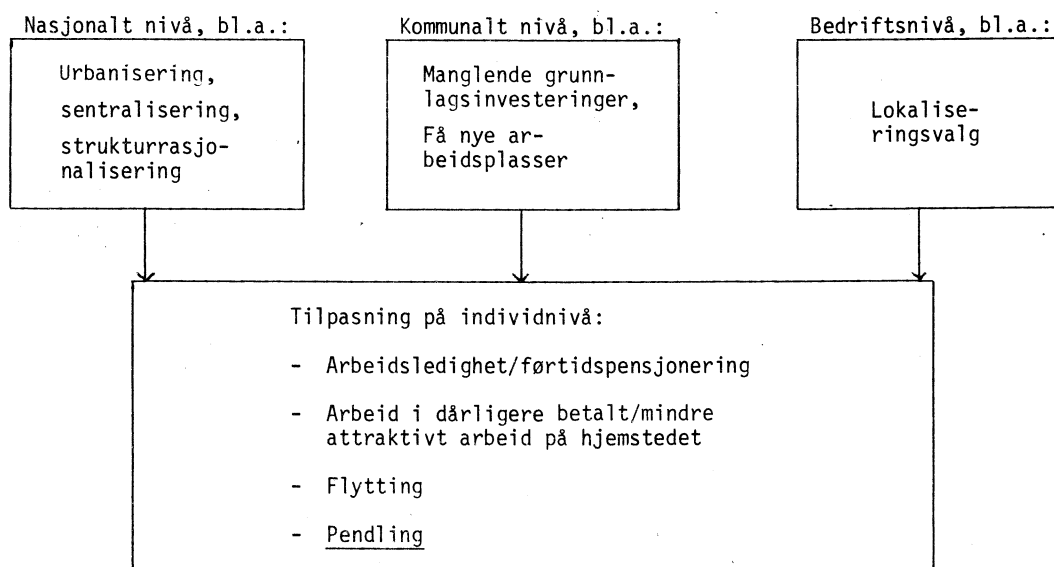
- Arbeidsledighet/førtidspensjonering/uførepensjon
- Arbeid i dårligere betalt/mindre attraktivt arbeid på hjemstedet
- Flytting
- Pendling

Det kan vel være grunn til å anta at ulike former for trygd er det optimale alternativ for de mest ressursvake arbeidstakerne, mens flytting ofte vil være det optimale for de mest ressurssterke arbeidstakerne.

Nymark (1965) fant for eksempel for Sverige at det var de best utdannede som flytter fra utkanten og inn til sentrum. At det er de mest ressurssterke som flytter, vises også i Flyttemotivundersøkelsen 1972 (Statistisk Sentralbyrå, 1974).

Tankegangen så langt i dette avsnittet kan illustreres ved hjelp av følgende figur:

Figur 1. Tankeskjema for å forklare "tvungen" pendling

Det er pendling satt inn i en slik sammenheng vi har ønsket å konsentrere oss om i dette notatet.

Men som nevnt finnes det andre former for pendling.

I en individuell tilpasningssituasjon kan andre forhold enn trekk ved arbeidsmarkedet og næringsstrukturen spille inn. Vi skal her nevne to forhold som kan føre til at pendling ses på som optimalt uten en forutgående endring f.eks. i tallet på arbeidsplasser på bostedet: For det første er lønningene uten tvil høyere i pressområder enn i utkantstrøk, og for det andre er valgmulighetene med hensyn til mulig og ønsket jobb større i sentrale strøk enn i utkantstrøk. Særlig for unge arbeidstakere er dette siste viktig. (Dolven, 1966.)

I dette notatet bygger vi i stor grad på opplysninger fra Levekårsundersøkelsen 1973. Spørsmålet er hvorvidt dette materialet er egnet til å belyse situasjonen til de som pendler fordi de er nødt til det.

Det viser seg at 75 prosent av uke- og langtidspendlerne svarte at de pendlet fordi det ikke var arbeid å få på hjemstedet (NOU 1976 : 28). Blant dem som hadde daglig reisetid på 1½ time eller mer fant vi følgende svar-fordeling på hvorfor arbeidsreisen var så lang:

For å ha bedre bolig/boligmiljø	33 prosent
For å ha bedre arbeidsinntekt	23 "
Fikk ikke bolig nærmere arbeidsstedet	10 "
Fikk ikke arbeid nærmere bostedet	27 "

Vi ser at av dem som har lang daglig arbeidstid er det bare vel 1/3 som kan sies å være "tvungne" pendlere. Dette betyr at for å kunne si noe relativt sikkert om problemer tilknyttet tvungen dagpendling, burde denne gruppen blitt skilt ut. Det foreliggende datamaterialet gir ikke muligheter for dette (se kap. 3). Konsekvensen er at tall om dagpendling i liten grad vil kunne brukes til å belyse en problematisk tilpasningsform. Uke- og langtidspendlerne utgjør i så måte en mye mer homogen gruppe. I eventuelle framtidige undersøkelser bør mulighetene til å kunne belyse omfanget og konsekvensene av "tvungen" pendling tas vare på.

3. METODE

3.1. Beskrivelse av materialet

For å belyse pendlernes levekår skal vi i dette arbeidet i hovedsak bygge på to landsomfattende intervjuundersøkelser utført av Statistisk Sentralbyrå i 1973, nemlig Boforholdsundersøkelsen (NOS A 673) og Levekårsundersøkelsen (NOS A 720). Ingen av disse undersøkelsene hadde som uttalt formål å undersøke pendlernes levekår spesielt.

Boforholdsundersøkelsen formål var å gi et bredt grunnlag for beskrivelse og vurdering av boforholdene i Norge. Det ble trukket et utvalg på 3 773 husholdninger for å belyse dette, hvorav det ble oppnådd intervju med 2 906 husholdninger, dvs. 77 prosent. I tillegg er det dannet en personfile, hvor personene i husholdningene er enheten.

Levekårsundersøkelsen hadde som formål å kartlegge de faktiske levekår for forskjellige befolkningsgrupper. Undersøkelsen omfatter personer i alderen 17 år og over. Det ble trukket et tilfeldig utvalg på 3 874 personer til undersøkelsen, hvorav det ble oppnådd intervju med 2 966 personer eller 77 prosent.

3.2. Avgrensningen av pendlergruppene i Boforholdsundersøkelsen og Levekårsundersøkelsen

I begge undersøkelsene opererer vi med et kjennemerke som vi kaller pendlerstatus og som har følgende verdier: Dagpendler, Uke- og langtidspendler, Ikke fast frammetested, Øvrige. Gruppen "Ikke fast frammetested" ligner i mye på uke/langtidspendlerne. Tall vil bli vist for gruppen, men vil i liten grad bli kommentert.

I Boforholdsundersøkelsen (NOS A 673) bygger vi på opplysninger om pendlerstatus for alle ansatte (inkludert familiemedlemmer) med mer enn 15 timers inntektsgivende arbeid pr. uke. De som har uoppgitt på reisemåte til arbeidsstedet er holdt utenfor. Vi har gruppert de ansatte etter pendlerstatus på følgende måte:

Dagpendlere: Ansatte med daglig reisetid to timer eller mer, i alt 119 ansatte.

Uke- og langtidspendlere: Ansatte som overnatter regelmessig/ofte hjemmefra i forbindelse med arbeidet, i alt 139 ansatte. Dette er gruppene 1-4 på spørsmål 134: For dem som overnatter hjemmefra i forbindelse med arbeid: Hvor ofte er vedkommende som regel hjemme?

Ikke fast frammetested: Gruppe 3 på spørsmål 131 om beskrivelse av arbeidsreise: "Reiser fra boligen til skiftende arbeidssted/frammetested", i alt 104 ansatte.

Øvrige ansatte: Alle andre ansatte med mer enn 15 timers inntektsgivende arbeid, i alt 2 152 ansatte.

I Levekårsundersøkelsen (NOS A 720) bygger vi på opplysninger om pendlerstatus for alle lønntakere (eksklusiv familiemedlemmer) uansett grad av yrkesaktivitet. Vi har gruppert lønntakerne etter pendlerstatus på følgende måte:

Dagpendlere: Lønntakere med en daglig arbeidsreise på to timer eller mer, i alt 60 lønntakere.

Uke- og langtidspendlere: Lønntakere som på spørsmål 66 - "Overnatter De borte fra hjemmet i forbindelse med Deres arbeid, og i tilfelle omtrent hvor mange døgn i løpet av de siste 12 måneder" - har svart mer enn 14 dager, og som på spørsmål 67 svarer at årsaken til fraværet enten er at de pendler fordi det ikke er arbeid å få på hjemstedet eller at de pendler for å tjene bedre, i alt 36 lønntakere. Langtidspendlere er pendlere som ikke regelmessig er hjemme fra arbeidet i helgene.

Ikke fast frammetested: Lønntakere, bortsett fra dag-, uke- og langtidspendlere, som har svart nei på spørsmål 71 - "Har De i Deres arbeid noen fast arbeidsplass eller frammetested?", i alt 105 lønntakere.

Øvrige lønntakere: Alle andre lønntakere, i alt 1 114 lønntakere.

Som vi ser har vi avgrenset grupper etter pendlerstatus på noe forskjellig grunnlag i de to undersøkelsene, nemlig ut fra ansatte med mer enn 15 timers inntektsgivende arbeid og alle lønns-
takere. I boforholdsundersøkelsen er familiemedlemmer som jobber i familiebedrift tatt med, i
levetidsundersøkelsen er de holdt utenfor. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at disse for-
skjellene har vesentlig betydning. Dagpendlerne er avgrenset på samme måte i begge undersøkelsene.
Kategorien "ikke fast frammetested" er noe videre definert i levetids- enn i boforholdsundersøkelsen,
da den også omfatter en del av lønnsstakerne som overnatter hjemme fra fordi det hører med til jobben.

Problemet ved sammenlikninger mellom de to undersøkelsene ligger i avgrensningen av uke- og
langtidspendlerne. I boforholdsundersøkelsen omfatter denne gruppen alle som overnatter regel-
messig borte fra hjemmet på grunn av arbeidet, mens den i levetidsundersøkelsen bare omfatter de
som uttrykkelig sier at de pendler. Folk som overnatter borte på grunn av sitt yrke, som f.eks.
sjøfolk, en del fiskere o.l. er her holdt utenfor, mens de altså er med i boforholdsundersøkelsen.
Vi kan si at definisjonen i levetidsundersøkelsen er en "tradisjonell" pendlerdefinisjon med ut-
gangspunkt i fravær hjemme fra på grunn av strukturen på arbeidsmarkedet, mens definisjonen i
boforholdsundersøkelsen mer tar utgangspunkt i fravær fra hjemmet som et eventuelt sosialt problem
- uansett om årsaken til fraværet ligger i valg av yrke eller i forhold på arbeidsmarkedet.

Vi vil imidlertid ta hensyn til deres ulikheter i avgrensning ved den seinere tolking av
data.

Det største problemet i forbindelse med en analyse av pendling med det foreliggende mate-
rialet er at pendlergruppene er alt for små til at sikre konklusjoner kan trekkes om deres situa-
sjon. Våre resultater bør derfor mer ses på som hypoteser om hvordan pendlere har det, som bør
testes ut i eventuelle seinere undersøkelser.

I forrige kapittel sa vi at det mest interessante ville være å belyse den "påtvungne"
pendlingen. Det datamaterialet vi har til rådighet vil ikke kunne belyse denne, til det er pendler-
gruppene alt for små. I en eventuell seinere undersøkelse bør imidlertid avgrensningen av ulike
problemgrupper blant pendlerne bli en viktig oppgave.

4. OMFANGET AV PENDLING

Tabell 1 viser omfanget av lønnsstakere/ansatte med ulik pendlerstatus i boforholdsunder-
søkelsen og levetidsundersøkelsen.

Vi ser at i begge undersøkelser er andelen dagpendlere 5 prosent. For uke- og langtidspend-
lere gir boforholdsundersøkelsen en større andel (6 prosent) enn levetidsundersøkelsen
(3 prosent). Årsaken til dette ligger nok for en stor del i ulikheter i avgrensningen av denne
gruppen i de to undersøkelsene. Dette synes desto mer rimelig fordi de to undersøkelsene gir den
samme prosentandelen dagpendlere, der definisjonen er den samme. Det er imidlertid også grunn til
å trekke inn her at boforholdsundersøkelsen er en husholdningsundersøkelse, mens levetidsunder-
søkelsen er en personundersøkelse. I en husholdningsundersøkelse vil en lettere kunne få regi-
strert opplysninger om personer som er lite hjemme, f.eks. uke- og langtidspendlere. Dette kan være
tilfelle her. Det kan også tilføyes at andelen langtidspendlere i kategorien uke- og langtidspendlere
er større i boforholdsundersøkelsen enn i levetidsundersøkelsen, 28 prosent mot 11 prosent. Totalt
sett utgjorde langtidspendlerne 2 prosent av alle ansatte i boforholdsundersøkelsen mot godt under en
prosent i levetidsundersøkelsen.

Hva angår omfanget av pendling i våre undersøkelser, er det få andre landsomfattende under-
søkelser vi kan sammenlikne med. Jan Erik Karlsen (1972) har tall for omfanget av pendling. Han
finner 1,5 prosent dagpendlere og 4,5 prosent uke- og langtidspendlere. Hans undersøkelse omfatter
bare LO-organiserte arbeidstakere. Dette kan til en viss grad forklare at han finner lavere tall
enn Byrået har konstatert. Særlig gjelder dette hvis vi trekker inn fordelingen av pendlere innen
ulike yrkesgrupper i vårt materiale. Vi ser at vi finner en relativt stor andel dagpendlere i
administrativt arbeid og kontorarbeid, dvs. yrkes som tradisjonelt har lav fagorganiseringsgrad.

Prosentandelen uten fast frammetested er 4 i boforholdsundersøkelsen og 8 i levetidsunder-
søkelsen. Prosentvis er det flere menn enn kvinner som pendler, men dette viser seg først og
fremst i andelen uke- og langtidspendlere.

Når vi ser på fordelingen av pendlere innen ulike yrkesgrupper, slår i første rekke ulikheten i definisjonen av uke- og langtidspendlere ut. I boforholdsundersøkelsen er alle som overnatter borte definert som uke- og langtidspendlere, mens bare de som sier de pendler er tatt med i levekårsundersøkelsen.

Vi finner i boforholdsundersøkelsen en mye større andel uke- og langtidspendlere innenfor transport og kommunikasjon - i stor grad sjøfolk - og innenfor jordbruk, skogbruk, fiske - i stor grad fiskere - enn i levekårsundersøkelsen. 14 prosent av de som er ansatt i transport og kommunikasjonsarbeid er uke- og langtidspendlere, mens hele 45 prosent av alle innen fiske/fangst tilhører denne gruppen. Disse ville ikke blitt definert som pendlere i levekårsundersøkelsen, men som en følge av definisjonen ville mange av dem falt i gruppen ikke fast fram møtested. Dette ser vi også er tilfelle.

Også når det gjelder fordelingen av pendlere innen de ulike handelsfelt, ser det ut til at de nevnte definisjonsforskjellene slår ut. Pendling er imidlertid et regionalt problem, men det er mulig at inndelingen i handelsfelt er for grov til å registrere dette.

Tabell 1. Lønnstakere i grupper for kjønn, yrke og handelsfelt etter pendlerstatus. Prosent

		I alt	Pendlerstatus			Øvrige	Tallet på personer
			Dag-pendler	Uke- og langtidspendler	Ikke fast fram møtested		
Alle lønnstakere	Boforhold	100	5	6	4	86	2 514
	Levekår	100	5	3	8	84	1 323
<u>Kjønn</u> ¹⁾							
Menn	Boforhold	100	5	7	6	83	1 722
	Levekår	100	5	4	11	80	799
Kvinner	Boforhold	100	5	2	1	92	792
	Levekår	100	5	1	4	91	524
<u>Yrke</u>							
Teknisk, vitenskapelig humanistisk arbeid	Boforhold	100	4	2	2	92	413
	Levekår	100	6	1	5	87	238
Administrativt arbeid	Boforhold	100	4	0	2	94	101
	Levekår	100	12	2	2	81	41
Kontorarbeid/militært arbeid	Boforhold	100	7	1	1	92	292
	Levekår	100	5	0	1	94	179
Handelsarbeid	Boforhold	100	4	3	3	91	192
	Levekår	100	2	0	4	94	123
Jordbruk, skogbruk, fiskearbeid	Boforhold	100	1	19	15	65	130
	Levekår	100	3	7	39	52	31
Transport/kommunikasjonsarbeid	Boforhold	100	5	14	2	78	203
	Levekår	100	4	1	7	87	82
Industri/bygge- og anleggsarbeid, gruvearb.	Boforhold	100	6	6	6	81	810
	Levekår	100	4	6	11	77	463
Servicearbeid	Boforhold	100	3	5	2	90	280
	Levekår	100	4	1	9	87	165
<u>Handelsfelt</u>							
Østre	Boforhold	100	6	5	4	86	1 529
	Levekår	100	5	2	6	86	790
Vestre	Boforhold	100	6	3	6	86	453
	Levekår	100	6	1	13	80	279
Midtre	Boforhold	100	1	12	5	82	287
	Levekår	100	3	2	8	86	135
Nordre	Boforhold	100	1	9	2	87	245
	Levekår	100	1	10	7	81	119
Tallet på personer	Boforhold	2 514	119	139	104	2 152	
	Levekår	1 323	60	36	105	1 114	

1) En nærmere beskrivelse av omfanget av pendling for menn og kvinner etter ekteskapelig status og alder er for eksempel gitt i Levekår 1973, NOS A 720.

Selv om det finnes få landsomfattende undersøkelser, er det foretatt en rekke pendlingsundersøkelser på mindre geografiske enheter som f.eks. regioner og kommuner.

I Eidsvoll var andelen pendlere av alle arbeidstakerne i 1961 på 25 prosent. (Eidsvoll arbeids- og tiltaksnemd, 1961.) En tilsvarende prosentandel finner vi på Sotra ved Bergen (Reiersen, 1973) og i Asnes i Solør (Movold, 1973).

Aurskog-Høland har hatt en økning i andelen pendlere fra 7 prosent i 1950 til 35 prosent i 1968 (Dølven, 1966).

I Nord-Odal var 43 prosent av de mannlige arbeidstakerne pendlere. Hele 75 prosent av de mannlige arbeidstakerne under 30 år pendlet, halvparten av de mellom 30 og 50 år, og en tredjedel av de mellom 51 og 70 år (Kolberg, 1972).

At pendling til storbyområder er av stort omfang har Tor Fr. Rasmussen (1966) vist (se tabell 2).

Tabell 2. Pendlingen fra større delområder i Oslo-området i 1960

	Hjemme- hørende yrkes- befolk- ning i bynær- inger	Total ut- pend- ling	Pend- lere til Oslo	Pend- lere til andre steder	Inn- pend- ling	Netto- pend- ling	I pst. av yrkesbefolkning i bynæringer				
							Total ut- pend- ling	Pend- lere til Oslo	Pend- lere til andre steder	Inn- pend- ling	Netto- pend- ling
I alt	114 203	56 245	39 326	16 919	8 101	48 144	50	35	15	7	43
Nærområdet ¹⁾	56 794	35 015	29 484	5 531	4 290	30 725	62	52	10	8	54
Follo sør	5 351	2 308	1 124	1 184	593	1 715	43	21	22	11	32
Follo sørøst	2 841	1 509	977	532	66	1 443	53	34	19	2	51
Østl. Romerike ..	2 230	644	358	286	56	588	29	16	13	3	26
Midtre Romerike .	9 244	4 035	2 710	1 325	792	3 243	44	29	14	9	35
Nes og Odal	5 507	2 133	1 472	661	54	2 079	39	27	12	1	38
Nordl. Akershus .	4 113	931	395	536	85	846	23	10	13	2	21
Hadeland	5 347	1 756	1 069	687	166	1 590	33	20	13	3	30
Hurum og Røyken .	4 820	1 523	632	891	133	1 390	32	13	18	3	29
Ringerike	7 369	2 679	595	2 084	1 562	1 117	36	8	28	21	15
Lier	4 291	1 947	188	1 759	176	1 771	45	4	41	4	41
Askim	3 510	380	238	142	124	256	11	7	4	4	7
Våler og Rygge ..	2 786	1 385	84	1 301	4	1 381	50	3	47	0	50

K i l d e: Rasmussen (1966) s. 68.

1) Bærum inkludert.

Vi sa at selv om tallene for pendling i hele området er relativt små, dekker de over store regionale variasjoner. Det er derfor et spørsmål hvorvidt landsomfattende intervju-undersøkelser er et egnet redskap til å analysere pendling. Kan hende burde en heller konsentrere seg om undersøkelser i regioner, kommuner hvor pendling utgjør et stort problem, slik det bl.a. ble gjort i Nord-Odal.

Dette bør en ta standpunkt til ved utformingen av eventuelle seinere undersøkelser om pendling.

5. PENDLERNES BOSTED OG PENDLERGRUPPENES SOSIALE SAMMENSETNING

5.1. Pendlernes bosted

Den mest problematiske pendlingen er som nevnt et av resultatene av den urbaniserings- og sentraliseringsprosessen som har funnet sted særlig i etterkrigstida. Dette har også ført til, som vi så i forrige kapittel, at omfanget av pendling viser store regionale forskjeller. Det er med andre ord slik at i ulike kommunetyper har bl.a. politikken som er blitt ført resultert i forskjellig omfang av pendling.

Egenskaper ved bostedet har derfor vært brukt for å forklare hvorfor antallet pendlere er stort, f.eks. i Nord-Odal (Midre, 1973). Vi skal ikke her ta opp spørsmålet om hvilke bostedsstrøk som har høyest pendlerandel. Derimot skal vi se på hva slags bostedsstrøk de ulike pendlergruppene bor på, sammenliknet med andre ansatte.

Hvor en bor og hva slags kommune en bor i, har også stor betydning for fordelingen på en rekke andre kjennemerker. Nærings- og yrkesstrukturen er ulik i forskjellige bostedsstrøk, utdanningsmulighetene likeså. Aldersfordelingen kan også variere mellom ulike bostedsstrøk.

Vi skal her se på pendlergruppenes fordeling på spredtbygde og tettbygde strøk, på kommunetype og på en rekke egenskaper ved bostedet med hensyn til aldersstrukturen, næringsstrukturen og yrkesaktivitet.

Tabell 3. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter bostedsstrøk. Prosent

	I alt	Bostedsstrøk			Tallet på personer	
		Spredtbygde	Tettbygde, mindre enn 10 000 innbyggere	Tettbygde, 10 000-50 000 innbyggere		Tettbygde, over 50 000 innbyggere
Alle lønnstakere	100	24	27	14	35	1 323
Dagpendlere	100	25	37	5	33	60
Uke- og langtidspendlere	100	61	28	3	8	36
Ikke fast framøtested	100	45	24	8	24	105
Øvrige lønnstakere	100	21	27	15	37	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Dagpendlere er i større grad enn øvrige lønnstakere bosatt i tettbygde strøk med under 10 000 innbyggere, og i mindre grad i mer tettbygde strøk. Uke- og langtidspendlerne er i alt overveiende grad bosatt i spredtbygde strøk og i mindre tettbygde strøk.

Lønnstakere uten fast framøtested har også en overvekt av bosatte i spredtbygde strøk og i mindre tettbygde strøk.

Når det gjelder kommunetype, (tabell 4) ser vi at dagpendlerne viser en sterk konsentrasjon i sentrale og særlig sentrale industrikommuner, mens uke- og langtidspendlerne for en stor del er bosatt i mindre sentrale og sentrale blandede jordbruks- og skogbrukskommuner, samt andre kommuner.

Tabell 4. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter kommunetype. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Kommunetype								Tallet på personer	
		Landbrukskommuner	Mindre sentrale blandede landbruks- og industrikommuner	Sentrale blandede jordbruks- og industrikommuner	Fiskerikommuner	Mindre sentrale industrikommuner	Sentrale industrikommuner	Særlig sentrale blandede tjenesteyttings- og industrikommuner	Øvrige blandede tjenesteyttings- og industrikommuner		Andre kommuner
Alle lønnstakere	100	3	8	10	3	4	12	42	15	4	1 323
Dagpendlere	100	2	5	10	2	2	17	58	3	2	60
Uke- og langtidspendlere ...	100	3	31	14	3	0	3	11	8	28	36
Ikke fast framøtested	100	7	13	11	6	1	14	30	14	4	105
Øvrige lønnstakere	100	2	7	9	3	5	12	43	15	3	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Hvis vi ser nærmere på befolkningens aldersstruktur og næringsstrukturen i bostedskommunen og graden av yrkesdeltaking (tabell 5), kan vi gi følgende generelle karakteristikker av de ulike pendlergruppernes bosted i forhold til andre ansatte. Dagpendlerne bor stort sett på steder som ikke skiller seg vesentlig fra øvrige ansattes bosteder når det gjelder andelen barn under 15 år og graden av yrkesaktivitet blant menn. Sammenliknet med øvrige ansatte bor en noe mindre andel av dagpendlerne på steder med liten sysselsetting i jordbruk. En noe større andel av dagpendlerne enn av øvrige bor imidlertid på steder med forholdsvis høy sysselsetting i industri.

Dagpendlernes bosteder skiller seg lite for bostedene til øvrige ansatte når det gjelder andelen kvinner som er yrkesaktive, og andelen kvinner som er sysselsatt i jordbruk. En større andel av dagpendlere enn av øvrige ansatte bor imidlertid på steder med høy sysselsetting i industri blant kvinner. En mindre andel av dagpendlerne bor på steder der under 36 prosent av kvinnene er husmødre, og de bor oftere enn øvrige ansatte på steder der under 50 prosent av befolkningen er kvinner. Den totale sysselsettingen er dermed lavere. Kjønnsporsjonen er skjev på de fleste uke- og langtidspendlernes bosted; hele 76 prosent av den bor på steder med under 50 prosent kvinner.

Vi ser altså særlig at uke- og langtidspendlerne bor på steder som kan karakteriseres som utkantstrøk, dvs. strøk med stor konsentrasjon i primærnæringer, lav yrkesdeltaking både totalt og blant menn og kvinner, lav prosentandel kvinner.

Disse trekk ved pendlernes bosted kan styrke det vi tidligere har sagt om at særlig for uke- og langtidspendlerne er pendling en påtvungen tilpasningsform. En kan også i noen grad få belegg for antakelsen om at ved endringer i næringsstruktur og på arbeidsmarkedet er ikke pendling det eneste mulige alternativ. For de mest ressursvake arbeidstakere kan trygdealternativet stå fram som det beste, og andelen av yrkesaktive vil dermed bli lav.

Dagpendlernes bosted lar seg imidlertid ikke beskrive så entydig. En av grunnene til dette kan være at dagpendlergruppen ikke er særlig homogen. Den består dels av personer som opplever pendlingen som en tvungen tilpasningsform, og som i mye likner på uke- og langtidspendlerne, og dels av personer som mer fritt har valgt denne tilpasningen. Disse skiller seg antakelig ikke særlig ut fra øvrige ansatte.

Tabell 5. Ansatte i grupper for pendlerstatus etter ulike kjennemerker ved bostedet¹⁾. Prosent

	Pendlerstatus			
	Alle	Dag- pendlere	Uke- og lang- tidspendlere	Øvrige ansatte
<u>Andel barn under 15 år</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 20 prosent	20	17	4	21
20-25 "	27	29	38	27
26-30 "	29	26	27	29
31-35 "	23	27	29	24
36 prosent og over	1	0	2	0
<u>Andel personer over 70 år</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 5 prosent	15	10	9	16
5-10 "	48	61	63	47
11-15 "	37	29	29	37
<u>Andel yrkesaktive menn</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 50 prosent	8	8	9	7
50-55 "	49	42	67	48
56-60 "	38	32	21	39
61 prosent og over	6	19	4	5
<u>Andel menn sysselsatt i jordbruk</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 1 prosent	38	39	14	39
1-5 "	24	15	12	25
6-15 "	5	19	2	4
16-25 "	15	16	17	15
26 prosent og over	18	11	55	17

1) I denne tabellen omfatter "Øvrige ansatte" også de uten fast frammetested samt ansatte med uoppgift arbeidsreise og ansatte med mindre enn 15 timers ukentlig inntektsgivende arbeid. Disse siste to gruppene er ellers ikke med i tabellene i dette notatet. Totalt utgjør de 231 ansatte. Opplysningene om bostedet er fra Folketellingen 1970.

Tabell 5 (forts.). Ansatte i grupper for pendlerstatus etter ulike kjennemerker ved bostedet¹⁾.
 Prosent

	Pendlerstatus			
	Alle	Dag- pendlere	Uke- og lang- tidspendlere	Øvrige ansatte
<u>Andel menn sysselsatt i industri</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 30 prosent	9	3	34	8
31-40 "	40	36	22	41
41-50 "	23	39	22	22
51 prosent og over	27	22	22	28
<u>Andel yrkesaktive kvinner</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 15 prosent	18	16	47	16
15-20 "	33	36	29	34
21-25 "	29	34	23	29
26 prosent og over	20	14	1	22
<u>Andel kvinner sysselsatt i jordbruk</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 1 prosent	53	49	20	55
1-5 "	13	21	9	13
6-15 "	11	10	13	11
16-25 "	11	11	22	10
26 prosent og over	12	9	37	11
<u>Andel kvinner sysselsatt i industri</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 10 prosent	17	9	35	16
10-20 "	52	49	43	53
21-30 "	21	38	15	20
31 prosent og over	10	4	8	11
<u>Andel kvinner</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 50 prosent	43	64	76	41
50 prosent og over	57	36	24	59
<u>Andel husmødre</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 30 prosent	2	13	2	1
31-35 "	34	9	13	36
36-40 "	39	40	52	38
41 prosent og over	26	38	33	25
<u>Total sysselsetting</u>				
I alt	100	100	100	100
Under 45 prosent	10	7	25	10
45-50 "	22	28	41	20
51-55 "	56	51	30	62
56 prosent og over	7	14	4	8
Tallet på personer	2 745	119	139	2 487

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

1) Se note 1, side 10.

5.2. Pendlergruppens sosiale sammensetning

Både boforholdsundersøkelsen og levekårsundersøkelsen har tall som kan beskrive hvordan de ulike pendlergruppene er sammensatt. Vi skal her stort sett vise tall fra boforholdsundersøkelsen, hvor datagrunnlaget er størst. Tallene fra levekårsundersøkelsen vil bli kommentert i teksten, og blir vist i tabellvedlegget. Vi bør også huske på forskjell i definisjonen av uke- og langtidspendlere i de to undersøkelsene.

De fleste pendlere er menn. Innslaget av kvinner er imidlertid like stort i dagpendlergrupper som blant de øvrige ansatte. Også andre undersøkelser viser samme resultat. På Eidsvoll var 89 prosent av pendlerne menn (Eidsvoll arbeids- og tiltaksnemnd, 1961) og på Sotra var 83 prosent menn (Reiersen, 1973).

Tabell 6. Ansatte i grupper for pendlerstatus etter kjønn. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Kjønn		Tallet på ansatte
		Menn	Kvinner	
Alle	100	68	32	2 514
Dagpendlere	100	66	35	119
Uke- og langtidspendlere	100	90	10	139
Ikke fast frammøtested	100	91	9	104
Øvrige ansatte	100	66	34	2 152

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Ifølge boforholdsundersøkelsen er aldersfordelingen for dagpendlere og øvrige ansatte nokså like. Heller ikke uke- og langtidspendlerne ser ut til å være systematisk yngre eller eldre enn øvrige ansatte (tabell 7.)

Tabell 7. Ansatte i grupper for pendlerstatus etter alder. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Alder					Tallet på ansatte
		16-25 år	26-35 år	36-50 år	51-67 år	68 år og over	
Alle	100	16	25	31	26	1	2 514
Dagpendlere	100	22	24	29	24	1	119
Uke- og langtidspendlere	100	27	20	24	29	0	139
Ikke fast frammøtested	100	9	18	43	28	2	104
Øvrige ansatte	100	16	26	31	26	1	2 152

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tallene fra levekårsundersøkelsen viser også en nokså lik aldersfordeling for dagpendlere og øvrige ansatte. Imidlertid viser levekårsundersøkelsen at uke- og langtidspendlere er betydelig eldre enn øvrige ansatte. Nesten 60 prosent av uke- og langtidspendlerne er 50 år og over, mot vel en tredjedel av de øvrige ansatte (se tabellvedlegget). Forskjellen mellom de to undersøkelsene kan imidlertid skyldes den ulike definisjonen av uke- og langtidspendlere. Konsekvensene for den enkelte av pendling vil bl.a. variere med ekteskapeelig status. Dette vil bli nærmere drøftet i kap. 7. Vi skal her begrense oss til å vise fordelingen etter ekteskapeelig status (tabell 8).

Uke- og langtidspendlerne er i større grad ugift enn andre ansatte. I boforholdsundersøkelsen finner vi relativt mange ugifte blant dagpendlerne også, men det er ingen slik tendens i tallene fra levekårsundersøkelsen (se tabellvedlegget). Dagpendlerne er imidlertid i noe større grad enn andre før gifte, dvs. enten enker/enkemenn eller skilte/separerte.

Tabell 8. Ansatte i grupper for pendlerstatus etter ekteskapeelig status. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Ekteskapeelig status			Tallet på ansatte
		Ugift	Gift	Før gift	
Alle	100	20	75	4	2 514
Dagpendlere	100	29	62	8	119
Uke- og langtidspendlere	100	31	65	3	139
Ikke fast frammøtested	100	11	84	2	104
Øvrige ansatte	100	20	76	4	2 152

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

En vanlig oppfatning er at pendlerne i stor grad er sysselsatt i mer eller mindre ufaglært arbeid innen bygge- og anleggsvirksomhet.

Det viser seg da også at for pendlerne såvel som for alle ansatte er industri- og bygge- og anleggsarbeid det hyppigst forekommende yrke, snaut 40 prosent. Hvis vi trekker inn tall fra levekårsundersøkelsen, får vi en atskillig sterkere konsentrasjon i denne yrkesgruppen, nemlig 77 prosent, mot 32 prosent av øvrige ansatte (se tabellvedlegget). Årsaken til denne forskjellen ligger antakelig i ulikhet i definisjon.

Tabell 9. Ansatte i grupper for pendlerstatus etter yrke. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Teknisk, vitenskapelig, humanistisk arbeid	Administrasjon, sjonarbeid	Kontorarbeid, militært arbeid	Handelsarbeid	Jordbruk, skogbruk, fiskearbeid	Gruvearbeid	Transport, kommunikasjon	Industri, bygg, anlegg	Servicearbeid	Tallet på ansatte
Alle	100	16	4	12	8	5	0	8	32	11	2 514
Dagpendlere	100	14	3	16	6	1	0	8	40	3	119
Uke- og langtidspendlere .	100	6	0	2	4	18	0	21	37	11	139
Ikke fast framøtested ...	100	9	2	2	5	18	0	5	50	3	104
Øvrige ansatte	100	18	4	12	8	4	0	7	30	12	2 152

K i l d e : Boforholdsundersøkelsen 1973.

Dagpendlergruppen er relativt bredt yrkesmessig sammensatt. Vi finner et betydelig innslag av ansatte i teknisk, vitenskapelig, humanistisk arbeid og i kontorarbeid.

Noe av årsaken til dette ligger antakelig i at det er forholdsvis flere kvinner blant dagpendlerne enn blant ukependlerne, og de yrkesgruppene vi nevnte ovenfor omfatter en rekke typiske kvinneyrker.

Hovedårsaken er nok å finne i det forhold at dagpendlergruppen i vårt materiale er svært uensartet. Den omfatter som nevnt både personer med en "tvungen" pendlerstatus og f.eks. personer som flytter ut av storbyområder for å bedre sitt boligmiljø. Dette vil antakelig føre til en spredning av dagpendlerne over flere yrkesgrupper.

Et annet viktig kjennemerke i beskrivelsen av pendlergruppene sosiale sammensetning, er deres utdanningsnivå. Utdanning er en viktig ressurs for den enkelte, og kan ha mye å bety for den enkeltes muligheter til å endre sin egen situasjon. Hvis det tankeskjemaet vi presenterte innledningsvis gir et noenlunde riktig bilde av hvorfor folk blir nødt til å pendle, vil vi forvente at pendlerne har lavere utdanningsnivå enn andre lønntakere. Personer i samme situasjon, men med høyere utdanningsnivå, vil vi vente blir flyttere.

Når det gjelder utdanning, bruker vi tall fra levekårsundersøkelsen. Grunnen til dette er at i boforholdsundersøkelsen ble spørsmål om utdanning bare stilt til intervjupersonen og til dennes ektefelle. For andre personer i husholdningen, mangler utdanningsopplysninger.

Allmennutdanning er vist i tabell 10 og yrkesutdanning er vist i tabell 11.

Vi ser av tabell 10 at det ser ut som om uke- og langtidspendlere i større grad enn både dagpendlerne og øvrige lønntakere bare har sjuårig folkeskole og at de i liten grad har videregående allmennutdanning. Dagpendlerne skiller seg ikke vesentlig ut fra andre lønntakere når det gjelder allmennutdanningsnivå.

Også når det gjelder yrkesutdanning kommer uke- og langtidspendlere dårligst ut. Bare 1/3 av dem har yrkesutdanning, mot over halvparten i de andre gruppene.

Tabell 10. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter allmennutdanning. Prosent

Pendlerstatus	I alt	7-årig folkeskole	Ungdomsskole-nivå	Real-skole-nivå	Artiums-nivå	Tallet på personer
Alle lønnstakere	100	39	25	23	13	1 323
Dagpendlere	100	43	18	20	18	60
Uke- og langtidspendlere	100	69	22	6	3	36
Ikke fast frammøtested	100	48	26	21	6	105
Øvrige lønnstakere	100	38	25	24	14	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 11. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter yrkesutdanning. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Har yrkesutdanning	Har ikke yrkesutdanning	Tallet på personer
Alle lønnstakere	100	57	43	1 323
Dagpendlere	100	61	38	60
Uke- og langtidspendlere	100	31	69	36
Ikke fast frammøtested	100	51	49	105
Øvrige lønnstakere	100	58	42	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Mulighetene for økte inntekter kan som nevnt være en årsak til pendling. Pendlerne kan kanskje også forventes å ha høyere lønninger enn øvrige lønnstakere på deres bosted, fordi fortjenestenivået vil være høyere i pendleryrkene enn f.eks. i primærnæringene, og også høyere i pressområder enn i utkantstrøk.

23 prosent av dagpendlerne og 14 prosent av uke- og langtidspendlere i levekårsundersøkelsen svarte dessuten at de pendlet fordi de ønsket å tjene bedre (NOU 1976: 28).

Det kan derfor være en rimelig hypotese at pendlergruppene, og kanskje i særlig grad dagpendlerne, vil ha en høyere bruttoinntekt enn andre lønnstakere i samme bostedstype. Hvorvidt nettoinntekten vil bli større når omkostningene til dobbelthusholdninger, transportkostnader osv. er trukket fra, må imidlertid også undersøkes. Det datamaterialet vi har hatt til rådighet har ikke kunnet belyse slike hypoteser. Dette vil antakelig kunne bli et viktig punkt i eventuelle seinere pendlerundersøkelser. En mulig måte å undersøke pendlernes inntektsforhold på, vil være å koble data om pendling med opplysninger fra skattelikningsmateriale. Her kan en få både brutto- og nettoinntekt.

5.3. Oppsummering

Det er mest vanlig å framstille den typiske pendleren som anleggsarbeider og småbruker. Før han ble pendler, har han drevet sitt bruk om sommeren, og vært skogsarbeider om vinteren. På grunn av mekaniseringen er han blitt overflødig i skogen og bruket gir ikke alene et godt nok underhold til ham selv og familien. Han er derfor nødt til å gi seg arbeidspendingen i vold, mens han fortsatt driver sitt småbruk i ledige stunder med god hjelp av de andre familiemedlemmer (Movold, 1973).

Som vi har vist i dette kapitlet, er bildet atskillig mer nyansert. Selv om uke- og langtidspendlere nok til en viss grad kan passe inn i dette bildet av den typiske pendler, gjør dagpendlerne det i mye mindre grad. Det kan være grunn til å anta at situasjonen for mange dagpendlere er mindre problematisk og mindre preget av tvang enn hva situasjonen er for uke- og langtidspendlere. Dagpendlerne er bl.a. yngre, har bedre utdanning og er mer variert sammensatt m.h.t. yrke, og er dermed antakelig mer tilpasningsdyktige.

Men det må videre være grunn til å anta at heller ikke for alle dagpendlerne er pendlingsalternativet noen gunstig tilpasningsform. Vel en tredjedel av dem pendlet fordi det enten ikke var arbeid å få på hjemstedet eller ikke var bolig å få på arbeidsstedet.

Men dagpendlerne i vårt materiale er, som tidligere påpekt, en uensartet gruppe, og det bildet vi tegner av dagpendlerne vil tilsløre mange forskjeller mellom ulike undergrupper.

6. Pendlernes boligforhold på hjemstedet

Vi bygger i dette kapitlet på tall fra boforholdsundersøkelsen. Vi har gruppert husholdningene etter hovedinntektstakers pendlerstatus. Det er imidlertid flere pendlere enn det er husholdninger der hovedinntektstaker er pendler. I de tilfelle hvor en annen enn hovedinntektstaker er pendler, har vi ikke kunnet registrere husholdningen som en pendlerhusholdning.

En vanlig brukt forklaringsmåte på hvorfor folk velger og/eller opprettholder pendling som tilpasningsmåte og ikke enten flytter eller tar arbeid på bostedet (om dette er mulig) er deres boligforhold/boligstandard. En tredjedel av dagpendleren sier da også at de pendler for å få bedre boligmiljø/boligstandard.

Det er to måter boligforholdene kan virke inn på valg av tilpasningsmåte på: For det første kan pendlerne ha en såpass høy boligstandard i utgangspunktet at tilsvarende boligstandard blir vanskelig eller umulig å oppnå på arbeidsstedet, i alle fall til en overkommelig pris.

For det andre kan personer som har vært pendlere over en viss tid ha hatt relativt gode inntekter, i alle fall sammenliknet med innenbygds arbeidstakere. De har dermed hatt muligheter for å investere en del penger i bolig. Men dette gjør også at pendlerne kan være nødt til å opprettholde sin pendlerstatus for å kunne møte de økonomiske forpliktelser de dermed har pådratt seg. Vi skulle da forvente at pendlerne har bedre boligstandard, og større lån på boligen.

Det er imidlertid et par faktorer som må trekkes inn for å moderere denne antakelsen, og som må trekkes inn i tolkningen av tallene.

Vi har vist at det er store regionale forskjeller i pendlingsfrekvens. Pendlerne vil antakelig sammenlikne sin boligstandard med andres på det sted de bor og ikke med et abstrakt landsgjennomsnitt.

Videre finner vi en overvekt av i alle fall uke- og langtidspendlere i spredtbygde strøk. Vi vet at boligstandard gjennomgående er dårligere i spredtbygde strøk enn i tettbygde strøk. Videre er det også rimelig å tro at kostnadsnivå for boligbygging og boligutbedring vil være lavere i spredtbygde enn i tettbygde strøk.

Det tallmaterialet vi har hatt til rådighet er i liten grad egnet til å belyse slike problemstillinger. Selv om vi har en del opplysninger om boforhold, sier ikke disse tallene noe om hvordan pendlerne vurderer disse boforholdene. Vi skal likevel vise en del tabeller om boligforhold og økonomiske forpliktelser i forbindelse med boligen. Dette vil gi en oversikt over pendlernes boforhold, men de kan ikke belyse de problemstillingene vi tok opp innledningsvis. Sammenhengen mellom bostandard, boligmiljø, bokostnader og pendling, bør imidlertid tas opp i eventuelle seinere undersøkelser om pendling.

Tabell 12. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter hustype. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	Hustype						Tallet på husholdninger	
	I alt	Våningshus/annet på gård	Enebolig	Kjede-/rekkehus	To-/firemannsbolig	Hus m/5 eller flere leiligheter		Annet/uopp-gitt
Alle	100	10	41	10	16	18	5	1 646
Dagpendlere	100	16	40	13	9	17	5	77
Uke- og langtidspendlere	100	24	55	7	6	5	2	95
Ikke fast frammetested	100	21	44	7	11	10	7	84
Øvrige ansatte	100	8	40	10	18	20	5	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 13. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus, etter eie-/leieforhold til boligen. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Eie-/leieforhold				Tallet på hus- hold- ninger
		Selveier	Leieboer m/inn- skudd	Leieboer, u/inn- skudd	Leieboer m/spesielle forhold	
Alle	100	55	16	17	12	1 646
Dagpendlere	100	62	18	13	7	77
Uke- og langtidspendlere	100	76	10	12	3	95
Ikke fast framøtested	100	62	13	17	8	84
Øvrige ansatte	100	53	16	18	13	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 14. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus, etter leieareal pr. person. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Leieareal pr. person						Tallet på hus- hold- ninger
		0-14 m ²	15-19 m ²	20-24 m ²	25-29 m ²	30-39 m ²	40 m ² og over	
Alle	100	8	15	20	15	20	23	1 646
Dagpendlere	100	12	13	13	22	16	25	77
Uke- og langtidspendlere	100	9	17	22	10	26	17	95
Ikke fast framøtested	100	8	13	17	20	24	18	84
Øvrige ansatte	100	8	15	20	15	19	23	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 15. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt og som selv eier sin bolig i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter om de har lån på boligen. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Har lån	Har ikke lån	Tallet på hus- hold- ninger
Alle	100	87	13	903
Dagpendlere	100	77	23	48
Uke- og langtidspendlere	100	79	21	72
Ikke fast framøtested	100	92	8	52
Øvrige ansatte	100	88	12	731

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 16. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter samlet gjeld (i 1 000 kr) til bolig (1973).¹⁾ Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Ingen gjeld ¹⁾	0,1- 9,9	10- 14,9	15- 19,9	20- 29,9	30- 39,9	40- 49,9	50 og over	Tallet på hus- hold- ninger
Alle	100	45	7	5	6	10	6	4	16	1 646
Dagpendlere	100	40	10	8	5	10	5	4	14	77
Uke- og langtidspendlere	100	36	7	8	8	12	5	5	15	95
Ikke fast framøtested	100	37	11	5	10	4	12	6	14	84
Øvrige ansatte	100	46	7	4	5	10	5	3	17	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

1) Tallene i denne tabellen omfatter flere husholdninger enn forrige tabell. Derfor blir prosentene uten gjeld forskjellige.

Sammenfatningsvis kan vi si at pendlerhusholdninger i større grad enn andre ansatte ser ut til å bo i våningshus på gård. Uke- og langtidspendlere ser også oftere ut til å bo i enebolig. Pendlerhusholdningene eier dermed også oftere enn andre husholdninger sine boliger selv. Begge disse tingene kan antakelig i noen grad forklares ut fra geografisk lokalisering. Leiearealet pr. person i uke- og langtidspendlerhusholdninger ser ikke ut til å skille seg noe særlig fra leiearealet i andre husholdninger. Ut fra de tall vi har hatt til rådighet, ser det ikke ut til at pendlerhusholdningene har større økonomiske forpliktelser i forbindelse med boligen enn andre husholdninger har. Men som sagt: Sammenhengen mellom bostandard, bomiljø, boutgifter og pendling bør antakelig studeres nærmere i seinere undersøkelser.

7. PENDLERNES HUSHOLDNINGER

Når vi skal gi en beskrivelse av pendlernes levekår, har vi sett det som viktig ikke bare å gi en beskrivelse av pendlergruppenes sammensetning. Vi har også ønsket å si noe om hvor mange andre som også blir berørt av pendlingen og hva deres situasjon er. Grunnen til dette er at pendling er en tilpasningsform som ikke bare angår, eller har konsekvenser for, den enkelte pendler. De lange fraværene fra hjemmet, enten daglig, eller i uken eller over lengre tidsrom vil påvirke tilpasningen til, og ha konsekvenser for, alle medlemmene i pendlerhusholdningen.

Vi skal i dette kapitlet først ta for oss pendlerhusholdningens sammensetning. Deretter skal vi se på noen konsekvenser av pendlingen for husholdningene.

7.1. Pendlerhusholdningens sammensetning

Ulike husholdningstyper vil i ulik grad bli belastet av at hovedinntektstaker pendler. Vi går ut fra at situasjonen for husholdninger med småbarn vil være ekstra belastende, både fordi småbarn er mer arbeidskrevende enn større barn og også fordi ansvaret for små barn ofte føles tyngre enn for større barn. Vi vil imidlertid gå ut fra at generelt sett vil husholdningen med barn ha en større belastning ved pendling enn husholdninger uten barn. Vi skal derfor i det følgende se hvordan pendlerhusholdninger er sammensatt etter familiefase og etter barneflokkens sammensetning.

Tabell 17. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter familiefase. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Familiefase						Tallet på hus- hold- ninger
		Yngre enslig	Yngre ektepar	Yngre familie m/barn	Eldre familie m/barn	Eldre ektepar	Eldre enslig	
Alle	100	10	6	40	25	13	7	1 646
Dagpendlere	100	13	4	35	25	12	12	77
Uke- og langtidspendlere	100	8	1	36	36	17	2	95
Ikke fast frammøtested	100	0	4	45	32	13	6	84
Øvrige ansatte	100	10	7	40	24	12	7	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Som vi ser av disse tabellene, består både de fleste dagpendlerhusholdninger og de fleste uke- og langtidspendlere av ektepar med barn. Det er omtrent like mange yngre familier med barn som eldre familier med barn.

Videre er det et stort innslag av småbarn i pendlerhusholdningene. 14 prosent av dagpendlerhusholdningene har bare barn som er under 7 år, og i 34 prosent av disse husholdningene er yngste barn under skolepliktig alder eller førsteklassing. 16 prosent av uke- og langtidspendlerhusholdningene har bare barn under 7 år, og i 38 prosent av disse husholdningene er yngste barn under skolepliktig alder eller i første klasse. Blant øvrige ansatte har 33 prosent yngste barn under skolepliktig alder eller i første klasse.

Tabell 18. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter barneflokkens sammensetning. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Barneflokkens sammensetning						Tallet på hus- hold- ninger
		Barn bare under 7 år	Barn både under 7 og mellom 7 og 14 år	Bare barn mellom 7 og 14 år	Barn både under 15 år og mellom 15-20 år	Bare mellom 15-20 år	Bare voksne i fami- lien	
Alle	100	17	10	10	12	14	38	1 646
Dagpendlere	100	14	10	5	13	16	42	77
Uke- og langtidspendlere	100	16	11	12	17	16	30	95
Ikke fast framøtsted	100	16	14	11	10	23	27	84
Øvrige ansatte	100	17	9	10	12	13	39	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Det at det er et såpass stort innslag av små barn i pendlerhusholdningene, gjør at mulighetene for fritid og avslapning fra barnestell kan bli små for den hjemmeværende i slike husholdninger.

7.2. Konsekvenser av pendlingen for pendlerhusholdninger

Pendlingen kan ha ulike typer konsekvenser for de som er igjen hjemme. Det økte ansvaret ved å være alene om alle daglige avgjørelser kan slite både fysisk og psykisk.

Det at en voksen person - ofte mannen - har lange fravær fra hjemmet gjør at den som er tilbake - ofte kvinnen - får liten personlig frihet. Dette gjelder både med hensyn til det å kunne ta seg en jobb - og det å kunne slappe av fra barnepass og liknende. Dette kan igjen føre til isolasjon og mangel på kontakt med andre voksne mennesker, noe som også kan føles problematisk. En beskrivelse av pendlerhustruers situasjon er gitt i Leira og Bergh (1974).

Å gi en beskrivelse av hvilke konsekvenser pendling kan ha for husholdningene er ikke enkelt, og særlig ikke ut fra det tallmaterialet vi har til rådighet. Indikatorene er i mange tilfelle dårlige og datagrunnlaget er så lite at det er umulig å skille ut ulike typer av pendlerhusholdninger for å se hvorvidt konsekvensene er forskjellige for ulike husholdningstyper.

Vi skal likevel i dette avsnittet vise en del tabeller som kan gi en indikasjon på ulike konsekvenser av pendling for pendlerhusholdninger, og kanskje spesielt for pendlerhustruer. Analysene må betraktes som svært spekulativ, og konklusjonene som svært foreløpige. Dette er imidlertid et så viktig problemområde, at det bør vies stor oppmerksomhet i eventuelle seinere pendlerundersøkelser.

Vi skal først se på omfanget av og ønsker om yrkesaktivitet for husmødre i pendlerhusholdningene, og dernest på ønsket om å kunne overlate/dele ansvaret for pass av småbarn med andre. Dette henger naturligvis også sammen med ønske om og mulighet for egen sysselsetting.

Til slutt skal vi se om pendlerhusholdninger i større grad enn andre husholdninger har helsemessige problemer.

I kapittel 5 viste vi at særlig uke- og langtidspendlerne bor på steder hvor den kvinnelige yrkesaktiviteten er lav. Dette kommer vel delvis av at kvinnene i utkantstrøk tradisjonelt ikke har tatt arbeid utenfor hjemmet, men også, og antakeligvis viktigere, at det er få arbeidsplasser for kvinner. (Leira og Bergh, 1974). Det er derfor rimelig å anta en lavere yrkesfrekvens blant husmødre i de ulike pendlergruppene i forhold til husmødre i andre husholdninger.

I husholdninger der hovedpersonen er uke- eller langtidspendler er det mindre yrkesaktivitet blant husmødrene enn i husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt ellers. Det er omtrent den samme andel av de hjemmeværende som ønsker arbeid utenfor hjemmet. Den samme tendensen holder seg stort sett selv om vi tar hensyn til de store regionale ulikheter i pendlingsfrekvens og bare ser på de pendlerhusholdninger som bor i spredtbygde strøk (se tabellvedlegget).

Det kan tenkes at det å være hjemmeværende virker mer isolerende for pendlerhustruer enn for andre, i alle fall vil de ha mindre kontakt med ektefelle. I den grad pendlerhustruer har ansvar for små barn, kan den personlige friheten bli liten.

Tabell 19. Husholdninger med husmor i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter husmorens yrkesaktivitet. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Fulltidsarbeid 30 t. og over	Del-tidsarbeid	Hjemmeværende m/ønske om arbeid utenfor hjemmet	Hjemmeværende uten ønske om arbeid utenfor hjemmet	Hjemmeværende, uoppgitt til arbeid	Tallet på husholdninger
Alle	100	29	17	13	24	17	1 432
Dagpendlere	100	28	23	10	23	15	60
Uke- og langtidspendlere	100	18	10	16	28	28	83
Ikke fast framøtested	100	16	9	20	31	23	74
Øvrige ansatte	100	29	18	13	23	14	1 209

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

En mulig måte å øke pendlerhustruers personlige frihet og minske sosial isolasjon på, er at barna kan tas hånd om i betryggende former deler av dagen, f.eks. i barnehager.

Tabell 20. Husholdninger med barn under 7 år i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter ønske om plass i barnehage. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Har plass	Ønsker plass	Ønsker ikke plass	Andre svar/vet ikke	Tallet på husholdninger
Alle	100	7	43	40	9	538
Dagpendlere	100	0	29	53	19	21
Uke- og langtidspendlere	100	3	44	47	6	36
Ikke fast framøtested	100	6	30	42	21	33
Øvrige ansatte	100	7	44	39	10	448

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Datagrunnlaget her er svært spinkelt, men det ser ut til at dagpendlerhusholdningene i mindre grad enn andre husholdninger ønsker plass for barna i barnehage, mens uke- og langtidspendlerhusholdningen ikke skiller seg ut fra andre husholdninger i så måte. Dette gjelder også når vi holder bostedsstrøk konstant (se tabellvedlegget).

Tolkningen av denne tabellen er ikke enkel, men det kan se ut som om relativt mange uke- og langtidspendlerhusholdninger føler behov for hjelp til barnetilsyn.

Dette blir illustrert av en pendlerhustru fra Nord-Odal på følgende måte: (Leira og Bergh, 1974) "Vi savner daginstitusjoner her oppe. Sjøl om ein er hjemmehusmor trengs det ein plass før onga. Ein tør itte sende onger lange vegen for å finne noen å leke med ... Det er óg mange som bor like innpå vegen, så døm tør itte sleppe ut onga. Det kunne ha vøri gøtt å ha eit par timer for seg sjøl på dagen slik at du kunne få gjort ting du itte får gjort med små barn ved sia ..."

Lange fravær fra familien kan også føre til at konflikter ikke blir tatt opp og løst. Familielivet blir mer "unormalt" og sjansen for at gnisninger kan oppstå vil være stor. Blant ukependlerne i Nord-Odal var det bare 9 prosent som mente at pendlingen hadde noen positiv virkning på familielivet. (M. Kolberg, 1972). Dette er en hard dom over "hvetebrødsdager"-teorien som sier at hver helg er nye hvetebrødsdager.

Den unormale familiesituasjonen kan også slite psykisk på de som er igjen hjemme.

Undersøkelser har vist at pendling har som konsekvens økt psykisk sykkelighet både for pendleren og for vedkommendes ektefelle (Sørensen 1972, Kvittingen, Tvete og Asheim 1975).

Vi har i det foreliggende materiale ikke særlig gode opplysninger om psykiske problemer i pendlerhusholdninger.

Men dersom søvnvansker kan tas som en indikator på psykiske problemer, ser vi at særlig uke- og langtidspendlerhusholdninger rammes. Og dette er ikke pendlerne selv. Andelen husholdninger hvor det er noen som har helseproblemer ser også ut til å være større i pendlerhusholdninger enn i andre husholdninger (tabell 21).

Tabell 21. Andelen av husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus hvor det er noen i husholdningen som har søvnvansker/helseproblemer. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	Noen som har søvnvansker	Noen som har helseproblemer	Tallet på husholdninger
Alle	16	26	1 646
Dagpendlere	14	33	77
Uke- og langtidspendlere	22	30	95
Ikke fast frammetested	17	30	84
Øvrige ansatte	16	25	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

8. KONTAKTMULIGHETER PÅ HJEMSTEDET

Fordi pendling innebærer lange fravær, enten daglig eller over noen tid, fra hjemmet, vil kontakt, eller mulighet for kontakt, være av stor betydning for pendlerhusholdninger. Nærhet, eller lett adgang, til ulike serviceinstitusjoner, helseinstitusjoner osv. er antakelig også av stor betydning for husholdninger der minst én voksen person har lange fravær fra hjemmet. Selv om pendlerhusholdningene ikke skiller seg ut fra andre husholdninger i kontaktmuligheter, er det grunn til å tro at manglende kontaktmuligheter og store avstander vil være mer belastende i pendlerhusholdninger enn i andre husholdninger.

Vi viste i kapittel 5 at uke- og langtidspendlerne i særlig grad bodde i strøk med kjennemerker som tydet på at dette var geografisk perifere strøk. Dagpendlerne derimot hadde et mer nyansert bostettingsmønster. Vi skal i dette kapitlet konsentrere oss om det vi kan kalle bostedets sosiale sentralitet. Vi tenker da i første rekke på bostedets nærhet i avstand både til naboer og til ulike typer serviceinstitusjoner, og også på mulighetene for kontakt med omverdenen. Det er klart at bostedets geografiske sentralitet vil påvirke også dets sosiale sentralitet. Dette vil med andre ord si at de bosteder som har lav geografisk sentralitet også vil ha en lav sosial sentralitet. Det vil derfor være rimelig å anta at uke- og langtidspendlerne også oftere bor i strøk med lav sosial sentralitet enn både dagpendlerhusholdninger og øvrige husholdninger.

Lang avstand kan imidlertid til en viss grad kompenseres med lett atkomst til, eller mulighet for kontakt med omverdenen. De ulike husholdningsgruppene muligheter for dette vil derfor bli tatt opp til slutt i dette kapitlet.

Også i dette kapitlet gjelder det at tallgrunnlaget vi har å bygge på er svært spinkelt og resultatene må snarere ses som hypoteser om pendlerhusholdningenes kontaktmuligheter enn som sikre konklusjoner.

Det kunne også vært ønskelig med mer direkte mål på kontakt på husholdningsnivå og hvor ofte ulike typer serviceinstitusjoner faktisk ble brukt. Dette er ting som bør tas opp i eventuelle seinere pendlerundersøkelser.

8.1. Hvor sentralt er bostedet?

Vi nevnte i forrige kapittel at isolasjon og mangel på kontakt med naboer kunne være et problem for mange pendlerhusholdninger.

Avstanden til naboer vil her naturligvis spille inn.

Vi ser at uke- og langtidspendlerhusholdninger i større grad enn andre husholdninger har relativt lang vei til naboer, mens dagpendlerhusholdninger ikke skiller seg ut fra andre husholdninger.

Tabell 22. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter boligens gjennomsnittlige avstand til de 4 nærmeste hus. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Gjennomsnittsavstand		Uoppgitt	Tallet på husholdninger
		Under 201 m	201 m og over		
Alle	100	87	9	4	1 646
Dagpendlere	100	91	9	0	77
Uke- og langtidspendlere	100	75	19	6	95
Ikke fast frammetested	100	85	13	2	84
Øvrige ansatte	100	87	8	5	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Innkjøp av dagligvarer til husholdningen kan by på problemer der en person har lange fravær fra hjemmet. Dette gjelder både hvis det er småbarn i huset og vanskelig å komme fra, og ikke minst hvis det er lang vei til butikken.

Tabell 23. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter tid det tar å komme til dagligvarebutikk. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Tid				Tallet på husholdninger
		Under 5 min.	5-9 min.	10-19 min.	20 min. eller mer	
Alle	100	34	31	24	10	1 646
Dagpendlere	100	31	25	25	20	77
Uke- og langtidspendlere	100	23	21	30	22	95
Ikke fast frammetested	100	25	33	27	12	84
Øvrige ansatte	100	36	32	23	8	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Som vi ser er det uke- og langtidspendlerne som har lengst vei til dagligvarebutikk, men også dagpendlerhusholdninger har lengre vei til dagligvarebutikk enn øvrige husholdninger.

For husholdninger med en voksen person som i lengre tidsrom er borte fra hjemmet vil også lang avstand til ulike serviceinstitusjoner by på problemer. En kan videre tenke seg at lang avstand til tjenester det kan være viktig å nå fort, så som legetjeneste og apotek, vil være ekstra bekymringsfullt.

Vi skal her vise de ulike husholdningsgruppene avstand til lege, tannlege, apotek og trygdekontor. Det siste har vi tatt med for blant annet å få en indikasjon på avstand til administrasjonssentret i hjemstedskommunen, hvor en rekke offentlige kontorer er lokalisert.

Tabell 24 viser at både uke- og langtidspendler- og dagpendlerhusholdninger stort sett har lengre avstand til de aktuelle serviceinstitusjonene.

Avstand til en rekke andre serviceinstitusjoner, skoleslag osv. er vist i tabellvedlegget. Vi finner den samme tendensen der.

Tall fra levekårsundersøkelsen om reisetid til legekantor, tannlekantor og apotek er også vist i tabellvedlegget. Dagpendlerhusholdningene og uke- og langtidspendlerhusholdningene bruker naturlig nok også lengst tid for å nå disse stedene.

En ting er at det er langt til lege, en annen ting er om en synes at helsetjenesten på hjemstedet er tilfredsstillende. Det viser seg at rundt fjerdeparten av pendlerhusholdningene mener at det er mangelfulle legetjenester på hjemstedet, mot 15 prosent av andre husholdninger (se tabellvedlegget).

Tabell 24. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus, etter avstand til legekantor, tannlekantor, apotek og trygdekantor. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Avstand					Tallet på husholdninger
		Under 2 km	2-4 km	5-10 km	11-20 km	21 km og over	
<u>Avstand til legekantor</u>							
Alle	100	44	28	17	7	5	1 646
Dagpendlere	100	43	18	22	10	5	77
Uke- og langtidspendlere	100	24	20	21	13	23	95
Ikke fast frammøtested	100	31	25	17	16	12	84
Øvrige ansatte	100	46	29	16	6	3	1 390
<u>Avstand til tannlege</u>							
Alle	100	39	31	16	9	5	1 646
Dagpendlere	100	39	17	22	14	8	77
Uke- og langtidspendlere	100	19	28	20	13	20	95
Ikke fast frammøtested	100	30	21	19	18	12	84
Øvrige ansatte	100	41	32	16	8	4	1 390
<u>Avstand til apotek</u>							
Alle	100	33	36	16	10	6	1 646
Dagpendlere	100	34	23	16	21	7	77
Uke- og langtidspendlere	100	20	33	18	13	17	95
Ikke fast frammøtested	100	26	27	18	19	10	84
Øvrige ansatte	100	34	38	15	9	5	1 390
<u>Avstand til trygdekantor</u>							
Alle	100	17	30	35	13	5	1 646
Dagpendlere	100	17	18	47	14	4	77
Uke- og langtidspendlere	100	13	19	27	18	23	95
Ikke fast frammøtested	100	17	24	29	20	11	84
Øvrige ansatte	100	18	32	35	12	4	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

8.2. Kontakt med omverdenen

Selv om det er slik at uke-/langtidspendlerhusholdninger og dagpendlerhusholdninger har lengre avstand enn andre husholdninger til ulike helse- og serviceinstitusjoner, trenger ikke dette nødvendigvis å virke særlig belastende. Hvor belastende en slik avstand vil virke avhenger også av hvor lett husholdningen kan komme i kontakt med vedkommende institusjon.

Vi skal her se på tre mulige måter å komme i slik kontakt på, nemlig via kollektive transportmidler, via privatbil og via telefon.

Tabell 25. Andelen av husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus, som har adgang til kollektive transportmidler. Prosent¹⁾

Hovedinntektstakers pendlerstatus	Kollektive transportmidler som finnes					Tallet på husholdninger
	Buss	Trikk/bane	Jernbane	Båt/ferje	Ingen	
Alle	93	21	20	8	4	1 646
Dagpendlere	88	20	25	5	5	77
Uke- og langtidspendlere	93	5	12	14	5	95
Ikke fast frammøtested	91	12	17	5	5	84
Øvrige ansatte	93	22	20	7	3	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

1) Summen blir her mer enn 100 prosent da flere transportmidler kan forekomme samtidig.

Tabell 26. Andelen av husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus, som eier/har adgang til telefon og som har egen bil. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	Eier/har adgang til telefon	Har egen bil	Tallet på husholdninger
Alle	54	72	1 646
Dagpendlere	47	56	77
Uke- og langtidspendlere	44	72	95
Ikke fast framøtested	60	79	84
Øvrige ansatte	55	73	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Som vi ser av tabell 25 har 5 prosent av begge pendlerhusholdningsgruppene ikke adgang til noen kollektive transportmidler. Selv om de ikke skiller seg fra andre husholdninger her, er det klart at situasjonen for pendlerhusholdningene blir atskillig vanskeligere. Ellers avspeiler mønsteret av offentlige kommunikasjoner i noen grad bosettingsmønsteret for de ulike husholdningsgruppene. Mer interessant er det imidlertid å lese ut fra tabell 26 at begge pendlerhusholdningsgruppene har sjeldnere adgang til, eller eier, telefon enn andre husholdninger. Dagpendlerhusholdninger har også sjeldnere bil. Det bør kanskje understrekes at mangel på telefon også vanskeliggjør kontakten med den som pendler, og at dermed ansvaret og isolasjonen kan føles ekstra tyngende. Uke- og langtidspendlerhusholdninger har relativt høy bilfrekvens. Det er imidlertid rimelig å tro at vedkommende som pendler ofte bruker bil til og fra jobben. Dette har vi imidlertid ikke tall for.

I hvor stor grad dagpendlerne bruker bil i arbeidsreisen skal vi komme tilbake til. Det er imidlertid slik at også en del av dem bruker bilen i sin daglige arbeidsreise.

Det ser altså ut til at særlig uke- og langtidspendlerhusholdningene har lav både geografisk og sosial sentralitet. De har lang avstand til ulike typer av tjenester, og denne avstanden blir ikke kompensert av bedre kollektive transportmidler, hyppigere bilhold eller hyppigere telefonhold.

9. Pendlernes arbeidsforhold

Pendling er i seg selv en belastende arbeidsmiljøfaktor som kan ha uheldige konsekvenser. Vi skal imidlertid i dette kapitlet ta for oss en del andre arbeidsmiljøfaktorer som også kan virke belastende på den enkelte arbeidstaker. Hensikten er å se i hvilken grad pendlerne også har andre belastende arbeidsforhold. Eventuelle konsekvenser av disse arbeidsforholdene vil bli diskutert i neste kapittel.

9.1. Arbeidsreisen

Det knytter seg stor interesse til pendlernes - og særlig dagpendlernes - arbeidsreise og transportmåte. I og med at reisetiden er lang, kan en også vente at reiseavstanden er stor. Det viser seg da også at 37 prosent av dagpendlerne har over 6 mil daglig arbeidsreise, og 17 prosent har over 10 mil å reise hver dag. (Levekårsundersøkelsen 1973.)

Bedre (og billigere) offentlige transportmidler er, og har vært, et sentralt krav fra dagpendlerhold. Det samme gjelder for endrede regler for fradrag i inntekten for utgifter ved å kjøre egen bil. (Arbeiderpartiets pendlerutvalg 1971.) Her kan vi ikke ta opp til behandling innholdet i - eller mulighetene for å få oppfylt - disse kravene. Vi kan imidlertid kartlegge hvilke transportmåter dagpendlerne bruker i sin arbeidsreise. Vi har bare opplysninger om dagpendlernes arbeidsreise. Tall om dette finnes både i boforholdsundersøkelsen og levekårsundersøkelsen. Når det gjelder transportmåte bygger vi på boforholdsundersøkelsen.

Vi ser at dagpendlerne i atskillig høyere grad enn andre ansatte bruker offentlige transportmidler av et eller annet slag, og i første rekke buss. Vi vet imidlertid ikke i hvilken grad de er blitt dagpendlere fordi de benytter offentlige transportmidler. Men de bruker i alle fall privatbil mye sjeldnere enn andre, og "kameratkjøring" er lite utbredt. Kravet om bedre og billigere offentlige kommunikasjonsmidler, og eventuelt kompensasjon for høye reiseutgifter ser derfor ikke ut til å være uberettiget.

Tabell 27. Ansatte med fast daglig arbeidsreise i grupper for pendlerstatus etter transportmåte til arbeidet. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Kombinasjon av flere	Transportmåte							Tallet på personer	
			Gange	Sykkel	Moped	Egen bil	Sitter på i annens bil	Buss	Jernbane		Båt
Alle	100	3	20	7	1	41	4	21	2	0	2 025
Dagpendlere	100	17	2	0	0	16	3	52	9	2	119
Øvrige ansatte	100	2	21	8	1	43	4	19	2	0	1 906

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

9.2. Pendlernes arbeidstid

Det vil være rimelig å anta at dagpendlerne ikke vil vært særlig interessert i å arbeide ut over den lovbestemte arbeidstiden. Når en legger arbeidsreisetiden til, blir arbeidsdagen lang.

Uke- og langtidspendlere kunne vi derimot anta ville være tilbøyelig til å arbeide mye overtid, da fritiden og fritidsmulighetene på hybel eller på brakka ikke alltid oppfattes som særlig attraktive.

Biyrke vil være en mulig måte å skaffe seg ekstra inntekter på. På grunn av lange arbeidsreiser, vil vi anta at dagpendlerne ikke har særlige muligheter for slik ekstrafortjeneste.

En del, både dagpendlere og uke- og langtidspendlere, har imidlertid et småbruk ved siden av pendleryrket. Disse kan ha oppgitt dette som ekstrajobb.

Vi skal først se på den ukentlige arbeidstiden.

Tabell 28. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter arbeidstid i uken. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Arbeidstid					Midlertidig fra-værende	Tallet på personer
		1-19 timer	20-29 timer	30-44 timer	45-59 timer	60 timer og mer		
Alle	100	10	10	57	19	3	7	1 323
Dagpendlere	100	7	8	57	10	3	13	60
Uke- og langtidspendlere	100	0	0	50	31	0	19	36
ikke fast framøtested	100	10	7	50	15	5	13	105
Øvrige lønnstakere	100	11	11	58	12	3	6	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

I tabell 28 er både overtid og ekstraarbeid medregnet. Dagpendlerne har omtrent like ofte som øvrige lønnstakere en ukentlig arbeidstid på mer enn 45 timer, mens uke- og langtidspendlere oftere enn andre har så lang arbeidstid. Deltidsarbeid forekommer ikke blant uke- og langtidspendlere.

Tabellene 29 og 30 viser forekomst av, og ønske om, biyrke. Det ser ikke ut som om pendlerne skiller seg særlig ut fra andre lønnstakere hverken med hensyn til å ha biyrke eller å ønske å ha det.

Tabell 29. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter forekomst av biyrke nå eller i løpet av de siste 12 måneder. Prosent

	I alt	Biyrke nå	Biyrke siste 12 mndr.	Har ikke biyrke nå og har heller ikke hatt det siste 12 mndr.	Tallet på personer
Dagpendlere	100	5	2	93	60
Uke- og langtidspendlere	100	6	0	94	36
Ikke fast framøtested	100	11	10	80	104
Øvrige lønnstakere	100	7	5	88	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 30. Lønnstakere som ikke har biyrke nå i grupper for pendlerstatus etter ønske om biyrke. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Ønsker biyrke	Ønsker ikke biyrke	Vet ikke	Tallet på personer
Alle	100	12	87	1	1 207
Dagpendlere	100	7	93	0	57
Uke- og langtidspendlere	100	6	91	3	34
Ikke fast framøtested	100	17	82	1	94
Øvrige lønnstakere	100	12	87	1	1 035

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

9.3. Arbeidsplassen og boligforhold på arbeidsplassen

Vi skal her ta opp to forhold. Det første har bare indirekte betydning for arbeidsforhold, nemlig arbeidsplassens størrelse. Det andre har derimot stor betydning for uke- og langtidspendlernes trivsel og velvære, nemlig deres boligforhold når de er hjemmefra.

Tabell 31. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter antall sysselsatte ved bedriften de jobber i. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Antall sysselsatte					Tallet på personer
		Under 5	5-25	26-50	Over 50	Variierende	
Alle	100	15	29	15	39	2	1 323
Dagpendlere	100	5	37	13	42	2	60
Uke- og langtidspendlere	100	11	19	28	36	6	36
Ikke fast framøtested	100	29	29	17	21	5	105
Øvrige lønnstakere	100	15	29	15	40	1	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Vi ser at dagpendlerne stort sett enten arbeider i relativt små bedrifter eller i ganske store bedrifter. I dette skiller de seg ikke fra andre lønnstakere. Uke- og langtidspendlere arbeider oftere i bedrifter med over 25 sysselsatt.

Det er klart at bedriftsstørrelsen har mye å si både for sosialt miljø og for organisering av arbeidet. Vi har imidlertid ikke tall til å belyse denne sammenhengen.

Mange uke- og langtidspendlere må ta til takke med brakkelivet og alle de ulemper det fører med seg. Trangbodhet, dårlige sanitærforhold og mangel på felles oppholdsrom er ikke uvanlige fenomener. (M. Kolberg 1972.)

Vi har ikke i vårt materiale direkte tall for hvor mange av uke- og langtidspendlere som bor i brakker. Vi vet imidlertid at for 78 prosent av uke- og langtidspendlere har arbeidsgiveren skaffet boligen. Videre vet vi at bare 3 prosent av uke- og langtidspendlere bor i egen leilighet, 53 prosent har eget soverom eller hybel, mens hele 44 prosent deler soverom. Det er derfor grunn til å tro at godt over halvparten av uke- og langtidspendlere bor i brakker. Dette stemmer også med tall for ukependlere fra Nord-Odal, hvor 61 prosent bodde i brakker, med en betydelig overvekt for de eldste ukependlerne. (M. Kolberg, 1972.)

9.4. Fysiske, kjemiske og mekaniske arbeidsmiljøfaktorer

Det er generelt akseptert at slike faktorer er viktige når det gjelder å beskrive arbeidsforhold. Det er også generelt akseptert at om slike faktorer er, eller blir vurdert som belastende, vil dette kunne ha negative konsekvenser for arbeidstakeren på kortere eller lengre sikt. Mulige slike konsekvenser kan være yrkesskader, yrkessykdommer, fysisk nedsliting over tid, fysisk og psykisk utmattelse over tid osv.

Vi skal i dette avsnittet se hvordan pendlerne vurderer sitt fysiske arbeidsmiljø.

Vi ser av tabell 32 at i særlig grad uke- og langtidspendlerne, oftere sier de, er plaget av de fleste fysiske arbeidsmiljøfaktorer enn andre lønnstakere. Dette henger nok sammen med den yrkesmessige fordelingen innen de ulike gruppene. En indikator på dette er at uke- og langtidspendlerne i mindre grad enn andre er plaget av tørr luft, noe som kan være et problem for mange kontorfolk.

Det ser også ut til at særlig uke- og langtidspendlerne oftere enn andre lønnstakere, sier at de er utsatt for flere plagsomme arbeidsforhold samtidig (tabell 33). Dette henger antakelig sammen med hva slags yrker uke- og langtidspendlerne ofte har.

Tabell 32. Andelen lønnstakere i grupper for pendlerstatus, som er plaget av ulike fysiske arbeidsmiljøfaktorer. Prosent

Pendlerstatus	For høy eller lav temperatur	Trekk	Fuktighet	Tørr luft	Forurenset luft	Støy	Rystninger	Vonde arbeidsstillinger	Høyt arbeids-tempo	Tallet på personer
Alle	29	31	14	25	28	38	13	23	34	1 323
Dagpendlere	30	30	13	28	25	41	10	23	37	60
Uke- og langtidspendlere	44	42	28	17	44	47	28	25	28	36
Ikke fast frammetested ..	37	39	37	8	30	45	26	38	36	105
Øvrige lønnstakere	28	30	12	26	28	37	12	21	34	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

At det er en slik sammenheng mellom yrke og tallet på plagsomme arbeidsforhold, går fram av tabell 34.

Tabell 33. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter tallet på plagsomme arbeidsforhold. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Tallet på plagsomme arbeidsforhold				Tallet på personer
		0-1	2-3	4-6	7 og over	
Alle	100	32	27	26	14	1 323
Dagpendlere	100	35	22	30	13	60
Uke- og langtidspendlere	100	14	22	50	14	36
Ikke fast frammetested	100	26	22	22	31	105
Øvrige lønnstakere	100	33	28	26	13	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 34. Lønnstakere i grupper for yrke, etter tallet på plagsomme arbeidsforhold. Prosent

Yrke	I alt	Tallet på plagsomme arbeidsforhold				Tallet på personer
		0-1	2-3	4-6	7 og over	
Alle	100	32	27	26	15	1 323
Teknisk, vitenskapelig og humanistisk arbeid, administrasjonsarbeid	100	47	34	17	2	279
Kontor- og handelsarbeid, militært arbeid	100	40	37	19	4	302
Transport- og servicearbeid	100	35	29	25	11	247
Jordbruks-, skogbruks-, fiskearbeid og industri-, bygge- og anleggsarbeid, gruvedrift	100	18	16	37	29	494

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

9.5. Psykososiale arbeidsmiljøfaktorer

Selv om årsaksforholdene her er mer komplisert, har en nå blitt klar over at slike faktorer spiller en stor rolle for arbeidstakernes trivsel, deres fysiske og psykiske velvære og også for forekomsten av arbeidsulykker. (SOU 1976:3.)

I dette avsnittet skal vi se nærmere på følgende psykososiale faktorer:

- Trygghet i sysselsettingen
- Tilknytning til arbeidet
- Arbeidskontrakten
- Frihet i arbeidet/arbeidssituasjonen

Vi skal spesielt se på om pendlerne kan sies å ha en særlig belastende arbeidssituasjon også målt ved slike faktorer.

9.5.1. Trygghet i sysselsettingen

Med økonomiske lavkonjunkturer blir spørsmålet om trygghet i arbeidssituasjonen særlig aktuelt. Spørsmålet aktualiseres også på grunn av teknologisk utvikling og den rasjonalisering og automatisering av arbeidet som denne ofte fører med seg.

Ansiennitetsprinsippet er hevdvunnet i norsk arbeidsliv. Ved enkelttoppsigelser er lengst ansiennitet en garanti mot utelukkelse fra arbeidslivet dersom andre ting er like. Vi kan derfor si at stabilitet i arbeidssituasjonen vil være en forutsetning for trygghet i sysselsettingen.

Pendlergruppene kan ofte ha blitt tvunget inn i sin situasjon nettopp på grunn av endringer på arbeidsmarkedet. De har derfor kanskje ikke kunnet opparbeide seg en lang nok ansiennitet til å føle seg tilstrekkelig trygge. Det kan også være slik at pendlerne ikke umiddelbart finner fram til den tilpassningsform som passer best, men "vingler" noe før de finner fram til det arbeid og det arbeidssted som passer best. (Brofoss, 1972.)

Som indikatorer på trygghet i arbeidet skal vi her bruke antall arbeidsplasser siste 5 år, faktisk arbeidsledighet siste år, samt vurdering av egen trygghet, dvs. om en mener at en står i fare for å miste jobben.

Tabell 35. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter antall arbeidsplasser siste 5 år. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Antall arbeidsplasser					Tallet på personer
		1	2	3-4	5-9	10 og over	
Alle	100	63	22	12	2	0	1 323
Dagpendlere	100	60	25	15	0	0	60
Uke- og langtidspendlere	100	36	28	28	6	3	36
Ikke fast framøtested	100	55	23	13	8	0	105
Øvrige lønnstakere	100	64	22	11	2	0	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 36. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter arbeidsledighet siste 12 måneder. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Har vært arbeidsledig	Har ikke vært arbeidsledig	Tallet på personer
Alle	100	5	95	1 323
Dagpendlere	100	3	97	60
Uke- og langtidspendlere	100	14	86	36
Ikke fast framøtested	100	11	88	105
Øvrige lønnstakere	100	5	95	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 37. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter om de mener de står i fare for å miste jobben. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Står i fare for å miste jobb	Står ikke i fare for å miste jobb	Tallet på personer
Alle	100	10	89	1 323
Dagpendlere	100	5	95	60
Uke- og langtidspendlere	100	36	61	36
Ikke fast frammøtested	100	11	86	105
Øvrige lønnstakere	100	9	90	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Dagpendlerne skiller seg ikke vesentlig fra andre lønnstakere med hensyn til jobb stabilitet og arbeidsledighet, og de vurderer heller ikke sine framtidsutsikter i jobben forskjellig.

Uke- og langtidspendlere har derimot en mer problematisk jobbsituasjon. De har oftere hatt mange jobber, de har oftere vært arbeidsledige i løpet av en 12-månedersperiode, og over en tredjedel av dem mener at de står i fare for å miste jobben.

Det kan også trekkes inn her at pendlere i liten grad har den trygghet som en lang oppsigelses-tid kan gi. Under en tredjedel av bortearbeiderne fra Nord-Odal sa at de hadde en oppsigelsesfrist på 3 uker eller mer, halvparten sa de hadde 1-2 ukers oppsigelsesfrist og en femtedel var usikre på hvordan dette forholdt seg. (M. Kolberg, 1972.)

9.5.2. Tilknytning til arbeidet

En kan gå ut fra at personer som har hatt den samme jobben over en lengre periode, også skulle føle sterkere tilknytning til arbeidet og yrket enn andre arbeidstakere. Vi skulle derfor anta at særlig uke- og langtidspendlere ville føle en løsere tilknytning til arbeidet enn andre arbeidstakere.

Pendling kan også i og for seg innebære en løsere tilknytning til jobben enn andre tilpasnings-former. Særlig gjelder dette når pendlingen oppleves som påtvunget på grunn av endringer i arbeids-markedet. For "frivillig" pendling ville en derimot kunne forvente at tilknytningen til arbeidet og yrket var sterkt.

Vi har ikke i det foreliggende materialet særlig gode indikatorer på tilknytning til arbeidet. Dette gjør at vi i liten grad kan trekke noen konklusjoner med hensyn til pendlerne tilknytning til arbeidet. Problemområdet bør imidlertid vies oppmerksomhet ved eventuelle seinere undersøkelser.

Vi skal her se i hvilken grad pendlerne setter jobben foran bostedet, og i hvilken grad de ønsker å skifte jobb.

Tabell 38. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter valgt alternativ ved opphør av jobb. Prosent

	I alt	Ville skifte yrke	Ville skifte bosted	Vet ikke	Tallet på personer
Alle	100	56	28	15	1 323
Dagpendlere	100	48	42	10	60
Uke- og langtidspendlere	100	50	22	19	36
Ikke fast frammøtested	100	60	22	16	105
Øvrige lønnstakere	100	57	28	15	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 39. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter ønske om å skifte jobb. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Ønsker å skifte jobb	Ønsker ikke å skifte jobb		Tallet på personer
			Vet ikke		
Alle	100	18	79	3	1 323
Dagpendlere	100	15	83	2	60
Uke- og langtidspendlere	100	14	80	6	39
Ikke fast framøtested	100	24	71	5	105
Øvrige lønnstakere	100	18	79	3	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Det ser ut til at særlig dagpendlerne har en tendens til å holde fast ved sitt yrke, mens uke- og langtidspendlere setter bostedet foran yrket (noe de for så vidt allerede har bevist gjennom sin pendlerstatus).

Når det gjelder ønske om skifte av jobb finner vi imidlertid liten forskjell mellom de ulike gruppene. Dette kan imidlertid ikke entydig tas som et tegn på at de ulike gruppene har samme tilknytning til jobben. Svarfordelingen kan også gi et uttrykk for realistiske muligheter for å skifte jobb, og for hvor attraktive alternative jobber er.

9.5.3. Arbeidskontrakten

Arbeidskontrakten regulerer arbeidet for den enkelte arbeidstaker og har dermed mye å si for trivsel og velvære. Vi skal i dette arbeidet se på to formelle sider ved arbeidskontrakten, nemlig lønnssystem og når på døgnet arbeidet foregår. Den mer uformelle regulering av arbeidet skal vi ta opp i neste avsnitt om frihet i arbeidet/arbeidssituasjonen.

En psykososial arbeidsmiljøfaktor som er blitt viet stor oppmerksomhet, er lønnssystemet. Det er vist at ulike typer lønnssystemer har betydning blant annet for forekomst av arbeidsulykker. (Arbetarskyddsfonden, 1973.)

Særlig uheldig i så måte anses akkordlønn å være. Det fører ofte til at en må arbeide under press i høyt oppdrevet tempo med få pauser. Tidsstudier er vanlig.

Vi ser at dagpendlerne i liten grad er utsatt for akkord-lønnssystemet, mens bortimot halvparten av uke- og langtidspendlere enten har ren akkordlønn eller en kombinasjon av fast lønn og akkordlønn.

Tabell 40. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter lønnssystem. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Lønnssystem			Tallet på personer
		Fast lønn	Akkord-lønn	Begge deler	
Alle	100	85	10	5	1 323
Dagpendlere	100	90	8	2	60
Uke- og langtidspendlere	100	56	28	17	36
Ikke fast framøtested	100	71	25	4	105
Øvrige lønnstakere	100	87	8	5	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

At uke- og langtidspendlere har en relativt presset arbeidssituasjon viser også tall for borte-arbeiderne fra Nord-Odal. Halvparten av dem hadde enten tidsstudier eller stemping på jobben, og vel 10 prosent hadde begge deler. (M. Kolberg, 1972.)

Når på døgnet arbeidet finner sted, har også noe å si for hvor belastende arbeidet er. Nattarbeid anses for mer belastende enn dagarbeid, mens skiftende arbeidstid er mest belastende. (Maurice, 1975.)

Tabell 41. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter arbeidstidsordning. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Skiftarbeid	Fast nattarbeid	Dagtid	Tallet på personer
Alle	100	16	2	83	1 323
Dagpendlere	100	22	7	72	60
Uke- og langtidspendlere	100	36	-	64	36
Ikke fast framøtested	100	11	-	89	105
Øvrige lønnstakere	100	15	2	83	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Også når det gjelder forekomst av skiftarbeid er uke- og langtidspendlerne mest utsatt. Vi skal imidlertid merke oss at også dagpendlerne i større grad enn andre lønnstakere både har skiftarbeid og fast nattarbeid.

9.5.4. Frihet i arbeidet

I dette avsnittet skal vi ta opp den mer uformelle reguleringen av arbeidet. Vi skal se i hvilken grad de ulike gruppene kan organisere/planlegge sitt eget arbeid, hvor kontrollert de er i arbeidet (dvs. hvorvidt de kan ta pauser, gå ærend, ta private telefonsamtaler). Vi vil med andre ord se hvordan de har det med hensyn til de relativt små ting på en arbeidsplass, men som likevel betyr mye for trivsel og psykisk velvære.

Tabell 42 viser at dagpendlerne i liten grad skiller seg fra andre lønnstakere når det gjelder frihet i arbeidssituasjonen. Uke- og langtidspendlerne kan derimot i mindre grad enn andre planlegge sitt eget arbeid, arbeidstiden blir strengere overholdt, og mulighetene for private ærender i arbeidstiden er mindre. En like stor del som blant andre kan ta private telefonsamtaler.

Tabell 42. Andel av lønnstakere i grupper for pendlerstatus som har svart ja på mål på frihet i arbeidet/arbeidssituasjonen. Prosent

Pendlerstatus	En kan i høy eller i noen grad selv planlegge arbeidet	Det er ikke nøye med arbeidstida	Private telefonsamtaler forekommer	En kan utføre mindre private ærender i arbeidstida	Tallet på personer
Alle	65	30	84	55	1 323
Dagpendlere	62	30	87	55	60
Uke- og langtidspendlere	53	17	83	44	36
Ikke fast framøtested	75	45	74	60	105
Øvrige lønnstakere	64	28	84	55	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Hvis vi kombinerer tre av målene på frihet i arbeidet, nemlig arbeidstidens overholdelse, private telefonsamtaler og private ærender, får vi en indeks for frihet i arbeidet.

Tabell 43. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter indeks for frihet i arbeidet¹⁾. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Frihet i arbeidet				Tallet på personer
		Svært liten	Liten	Middels	Stor	
Alle	100	12	30	36	22	1 323
Dagpendlere	100	7	32	45	17	60
Uke- og langtidspendlere	100	14	44	25	17	36
Ikke fast framøtested	100	14	25	26	34	105
Øvrige lønnstakere	100	12	30	36	22	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

1) For konstruksjon av indeksen, se Levekår 1973, NOS A 720, s. 13.

Som vi ser holder tendensen seg stort sett. Uke- og langtidspendlerne har minst frihet i arbeidet. Men når de ulike målene blir kombinert, ser vi at dagpendlerne kommer i en slags mellomstilling når det gjelder frihet i arbeidet. De har altså en større tendens enn andre ansatte til å ha flere frihetsreducerende faktorer samtidig. Forskjellene med hensyn til frihet i arbeidet vil antakelig henge sammen med forskjeller i yrke.

9.6. Sammendrag

Vi har i dette kapitlet sett på en del sider ved pendlerne arbeidsforhold. Formålet har vært å kartlegge hvorvidt de to pendlergruppene også er utsatt for belastende arbeidsmiljøfaktorer i tillegg til den belastning lange arbeidsreiser og lange fravær fra hjemmet antas å være. Vi skal her kort oppsummere de viktigste resultatene.

Uke- og langtidspendlerne jobber mer hver uke enn både dagpendlere og øvrige lønnstakere. De fleste ukependlerne har fått husrom gjennom arbeidsgiveren og nesten halvparten deler soverom med andre. Vi har funnet at når det gjelder plagsomme fysiske arbeidsforhold og psykososiale arbeidsmiljøfaktorer ser uke- og langtidspendlerne ut til å være mest belastet. Årsaken til dette ligger nok for en stor del i ulik yrkestilknytning. De har mindre trygghet i sysselsettingen, har oftere akkordlønn og skiftarbeid, og har mindre frihet i arbeidet. Dagpendlerne arbeidsforhold skiller seg ikke vesentlig fra øvrige lønnstakeres arbeidsforhold, men de har altså lang arbeidsreise.

10. FYSISKE OG HELSEMESSIGE KONSEKVENSER AV PENDING OG ANDRE ARBEIDSFORHOLD

10.1. Pendlerne vurdering av hvor belastende arbeidet er

Vi viste i forrige kapittel at særlig uke- og langtidspendlerne sa de var utsatt for mange plagsomme arbeidsforhold. Dette gir seg ikke utslag i deres vurdering av arbeidet. Selv om det er rundt en tredjedel av både uke-/langtidspendlerne og av dagpendlerne som mener at arbeidet er kroppslig anstrengende, og omtrent samme andel som mener at arbeidet er psykisk anstrengende, skiller de seg ikke fra øvrige lønnstakere.

Tabell 44. Andelen av lønnstakere i grupper for pendlerstatus som vurderer arbeidet som kroppslig og psykisk anstrengende. Prosent

Pendlerstatus	Arbeidet er kroppslig anstrengende	Arbeidet er psykisk anstrengende	Tallet på personer
Alle	34	40	1 323
Dagpendlere	35	33	60
Uke- og langtidspendlere	36	33	36
Ikke fast frammøtested	52	43	105
Øvrige lønnstakere	32	40	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Hvis vi sammenlikner disse tallene med tall for bortearbeidere i Nord-Odal, ser vi at nordodølingene vurderer sitt arbeid som mer belastende enn det vi har funnet. 63 prosent var fysisk slitne og 49 prosent var psykisk slitne. At våre resultater ikke gir samme bilde, kan blant annet skyldes at våre pendlere er en mindre ensartet gruppen enn Nord-Odals pendlerne, både hva angår alders- og yrkes sammensetning. En annen ting som også er verd å merke seg fra Nord-Odal-prosjektet, er at jo lenger pendlingen har foregått, jo mer belastende virker arbeidsforholdene. Dette har selvsagt sammenheng med alder. De eldre pendlerne vurderer oftere sine arbeidsforhold som harde enn de yngre gjør. (M. Kolberg, 1972.)

Stor grad av utsatthet for fysiske arbeidsmiljøfaktorer og stor belastning med hensyn til det psykososiale arbeidsmiljø har sammenheng med forekomst av arbeidsulykker. Vi skal derfor se hvorvidt de ulike pendlergruppene gir uttrykk for at deres arbeid medfører risiko for arbeidsskader.

Vi ser at selv om uke- og langtidspendlerne i vårt materiale ikke mer enn andre synes at arbeidet er anstrengende, mener de oftere at risikoen for arbeidsskader er stor.

Tabell 45. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter risiko for arbeidsskader. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Stor risiko		Tallet på personer
		Ja	Nei	
Alle	100	23	77	1 323
Dagpendlere	100	25	73	60
Uke- og langtidspendlere	100	50	50	36
Ikke fast frammøtested	100	47	53	105
Øvrige lønnstakere	100	19	81	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

10.2. Helsemessige konsekvenser

Sammenhengen mellom pendling og helse er komplisert, på samme måte som sammenhengen mellom arbeidsforhold generelt og helse er det.

Noe av årsaken til dette ligger i at det antakelig er sterke mennesker som begynner å pendle, og at det derfor skal relativt store påkjenninger til før pendlingen får helsemessige konsekvenser (Midrê, 1973). Likedan vil det vel også ha noe å si hvor lenge en har vært utsatt for ulike belastninger.

Vi må også regne med at det skjer en utsiling fra pendlergruppen over tid. Det er bare de sterkeste som holder ut.

For å få et innblikk i hvordan pendling og arbeidsforhold påvirker helsetilstanden, burde en f.eks. følge arbeidstakere over tid i deres yrkeskarrierer, eventuelt ha retrospektive undersøkelser som også omfattet personer som på undersøkelsestidspunktet ikke var yrkesaktive. Vi kan derfor ikke i vårt materiale si noe om de helsemessige konsekvensene av pendling og andre arbeidsforhold.

Det vi kan gjøre er å presentere en del tabeller som viser pendlerenes helsetilstand. Disse tabellene viser at til tross for belastende arbeidsforhold er ikke pendlerenes helsetilstand, hverken psykisk eller somatisk, dårligere enn andre lønnstakeres helsetilstand. (Tabellene 46-49.) Men vi kan altså ikke ut fra disse tallene slutte noe om de helsemessige konsekvensene av pendling og andre arbeidsforhold.

Tabell 46. Andel av lønnstakere i grupper for pendlerstatus som har ulike former for nedsatt psykisk velvære. Prosent

Pendlerstatus	Plaget av søvnvansker		Anspent i fritida		Plaget av angst, uro, depresjon	Plaget av tretthet i flere uker	Tallet på personer
	Ofte	Av og til	Ofte	Av og til			
Alle	5	18	4	19	15	14	1 323
Dagpendlere	12	15	2	18	12	10	60
Uke- og langtidspendlere	3	14	8	14	8	11	36
Ikke fast frammøtested	4	13	1	15	11	12	105
Øvrige lønnstakere	5	19	4	20	16	15	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Svaralternativene på disse indikatorene på psykisk velvære er gitt ulik skåre og satt sammen til en indeks for psykisk velvære, hvor skåre 0 gir god psykisk velvære, 1-4 middels psykisk velvære, 5-7 dårlig psykisk velvære og 8 svært dårlig psykisk velvære. Lønnstakergruppens fordeling på denne indeksen er vist i tabell 47.

Tabell 47. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter indeks for psykisk velvære. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Psykisk velvære				Tallet på personer
		God	Middels	Dårlig	Svært dårlig	
Alle	100	56	37	5	1	1 323
Dagpendlere	100	55	38	7	0	60
Uke- og langtidspendlere	100	69	22	8	0	36
Ikke fast framøtested	100	63	32	5	0	105
Øvrige lønnstakere	100	55	38	5	1	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 48. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter antall sykedager sengeliggende i og utenfor institusjon de siste 12 måneder. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Antall sykedager							Tallet på personer
		0 dager	1-3 dager	4-7 dager	8-10 dager	11-21 dager	22-30 dager	31 dager og mer	
Alle	100	73	7	7	3	6	2	2	1 323
Dagpendlere	100	67	7	13	3	7	2	2	60
Uke- og langtidspendlere	100	86	0	3	0	3	8	0	36
Ikke fast framøtested	100	80	2	6	3	5	1	1	105
Øvrige lønnstakere	100	72	7	7	3	3	2	3	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 49. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter tallet på dager ute av stand til å utføre vanlige gjøremål (men ikke sengeliggende) i løpet av siste 12 måneder. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Antall dager					Tallet på personer
		0 dager	1-7 dager	8-14 dager	15-19 dager	30 dager og over	
Alle	100	75	7	5	3	9	1 323
Dagpendlere	100	73	7	10	0	10	60
Uke- og langtidspendlere	100	56	6	11	8	19	36
Ikke fast framøtested	100	71	8	6	3	13	105
Øvrige lønnstakere	100	76	7	5	3	8	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

11. SOSIALE KONSEKVENSER AV PENDLING

Pendling er fenomen som ikke bare har med arbeid og arbeidslivet å gjøre. De lange arbeidsreisene og lange fravær fra hjemmet gjør også store innhogg i fritiden og kan dermed også få sosiale konsekvenser.

I dette kapitlet skal vi se på en del slike konsekvenser.

Vi skal først se litt på pendlernes tilknytning til bostedet, dernest på deres politiske og organisasjonsmessige aktivitet. Endelig skal vi se hvorvidt pendlingen som tilpasningsform bare er et mellomspill i en flytteprosess.

11.1. Sosial isolasjon og sosial forankring

Det er rimelig at lange fravær fra bostedet vil ha betydning for ens tilknytning. Det er ulike former for konsekvenser de lange fraværende vil kunne ha. Her skal vi ta opp to slike konsekvenser, nemlig sosial isolasjon og svak sosial forankring.

Sosial isolasjon innebærer en mangel på tilhørighet til en gruppe og mangel på sosial kontakt. Svak sosial forankring innebærer en mangel på aktiv og likeverdig deltakelse i et samvirke. Svak sosial forankring innebærer manglende gjensidighet i ytelser mellom de enkelte deltakere i et slikt samvirke eller i en slik gruppe. Svak forankring i en gruppe vil antakelig også føre til en følelse av makteløshet overfor andre grupper og også overfor autoriteter. "En har ingen i ryggen". (Ringen, 1976.)

Vi vil anta at pendlerne - iallefall uke- og langtidspendlerne - ikke i større grad enn andre er sosialt isolerte. Selv om de har lange fravær fra hjemmet, vil vi anta at trekk ved bostedet motvirker isolasjon. Uke- og langtidspendlerne bor ofte på steder hvor den sosiale samhörigheten er sterk, hvor de har bodd mesteparten av sitt liv og også stort sett ønsker å bo.

Vi vil imidlertid anta at pendlerne oftere enn andre kan ha svak sosial forankring. Selv om deres lange fravær ikke trenger å føre til sosial isolasjon, vil vi anta at gjensidigheten i ytelser, som var en betingelse for sosial forankring, vil være vanskelig å oppnå.

Vi har ikke i vårt materiale gode nok indikatorer på sosial forankring. En analyse av pendlernes sosiale forankring må derfor utsettes til eventuelle seinere undersøkelser om pendling.

Når det gjelder sosial isolasjon har vi brukt hvorvidt en har gode venner på stedet og omgang med naboer som indikatorer. Ut fra disse indikatorene ser det ikke ut som om pendlerne, hverken dagpendlerne eller uke- og langtidspendlerne, er mer sosialt isolerte enn andre lønnstakere (tabell 50).

Tabell 50. Andelen av lønnstakere i grupper for pendlerstatus som har gode venner på stedet utenom familien og som har omtrent daglig eller noe mindre kontakt med naboer. Prosent

Pendlerstatus	Har gode venner	Har omtrent daglig/noe mindre kontakt med naboer	Tallet på personer
Alle	87	58	1 323
Dagpendlere	78	61	60
Uke- og langtidspendlere	86	56	36
Ikke fast frammøtested	95	62	105
Øvrige lønnstakere	86	57	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

11.2. Politisk og organisasjonsmessig aktivitet

Det har ofte vært antatt at pendling har politisk og organisasjonsmessig passivitet som konsekvens. Arbeidsreisene er lange og slitsomme, og i fritiden på brakka er det ikke mange organisasjonstilbud som byr seg. Unntaket fra dette ville være fagforeningsdeltakelse, som ofte er mer eller mindre tvungen på enkelte arbeidsplasser og hvor deler av aktiviteten foregår i arbeidstiden. Det blir imidlertid også hevdet at pendlerne - og særlig de som er ansatt i bygge- og anleggsarbeid - er på arbeidsplasser som er geografiske lite stabile og hvor det er stor gjennomtrekk, slik at fagforeningsaktiviteten blir liten.

Vi har i vårt materiale tall for hvor mange som er medlemmer i ulike organisasjoner samt for hvor aktive medlemmer de er.

Tabell 51. Andel av lønnstakere i grupper for pendlerstatus som er medlem av ulike organisasjoner. Prosentl)

Pendlerstatus	Fagforening	Politisk parti/org.	Andre org.	Ikke medlem	Tallet på lønnstakere
Alle	51	13	33	31	1 323
Dagpendlere	47	13	33	28	60
Uke- og langtidspendlere	53	28	31	31	36
Ikke fast frammøtested	46	13	29	38	105
Øvrige lønnstakere	52	13	34	31	1 114

1) Tallene summerer ikke til hundre prosent, da dobbeltmedlemskap kan forekomme.

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Vi ser at det er liten forskjell i organisasjonsmedlemsskap og organisasjonsaktivitet mellom begge pendlergruppene og øvrige lønnstakere (tabell 51-52). Den eneste ulikheten av noen størrelse vi finner, er at uke- og langtidspendlerne i større grad enn andre er medlemmer av et politisk parti. Vi vet imidlertid at menn både har en høyere organisasjonsgrad, i alle fall i fagforeninger og i politiske partier, og at de ofte er mer aktive enn kvinner er. Men selv om vi kontrollerer for kjønn, gjør den samme tendensen som ovenfor seg gjeldende (tabell 53-54). Ved oppsplittingen blir imidlertid tallunderlaget enda spinklere og usikkerheten ved tallene enda større.

Tabell 52. Lønnstakere som er medlemmer av noen organisasjon i grupper for pendlerstatus etter organisasjonsaktivitet. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Svært aktive	Noe aktive	Forholdsvis passive	Tallet på personer
Alle	100	11	25	64	910
Dagpendlere	100	7	26	67	43
Uke- og langtidspendlere	100	8	24	68	25
Ikke fast frammøtested	100	14	30	56	65
Øvrige lønnstakere	100	10	24	65	769

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 53. Andel av mannlige lønnstakere i grupper for pendlerstatus som er medlem av ulike organisasjoner. Prosent

Pendlerstatus	Medlem av fagforening	Medlem av politisk parti	Medlem av andre org.	Ikke medlem	Tallet på personer
Alle	61	17	36	23	799
Dagpendlere	56	17	33	19	36
Uke- og langtidspendlere	58	27	27	30	33
Ikke fast frammøtested	49	16	29	35	86
Øvrige lønnstakere	64	17	37	21	637

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 54. Mannlige lønnstakere som er medlem av noen organisasjon i grupper for pendlerstatus etter organisasjonsaktivitet. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Svært aktive	Noe aktive	Forholdsvis passive	Tallet på lønnstakere
Alle	100	11	25	64	615
Dagpendlere	100	10	14	76	29
Uke- og langtidspendlere	100	9	26	65	23
Ikke fast frammøtested	100	14	30	55	56
Øvrige lønnstakere	100	11	25	64	501

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

11.3. Flytteønsker

Det har som nevnt vært antatt at pendling kan være et første steg i en flytteprosess. En antar med andre ord at pendling er en mindre stabil tilpasningsform som vil endre seg over tid.

Vi skal derfor til slutt se hvorvidt pendlerne faktisk ønsker å endre sin tilpasningsform, i denne forbindelse hvorvidt de ønsker å flytte.

Tabell 55. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter ønske om å bo et annet sted. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Ønsker annet bosted	Ønsker ikke annet bosted	Vet ikke/uoppgitt	Tallet på husholdninger
Alle	100	29	69	2	1 646
Dagpendlere	100	35	61	4	77
Uke- og langtidspendlere	100	25	72	3	95
Ikke fast framøtested	100	25	73	2	84
Øvrige ansatte	100	30	69	1	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 56. Husholdninger som har flytteønsker i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter om de ønsker å flytte til et bestemt sted. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Ønsker å flytte til et bestemt sted	Ønsker ikke å flytte til et bestemt sted	Tallet på husholdninger
Alle	100	67	33	478
Dagpendlere	100	63	37	27
Uke- og langtidspendlere	100	75	25	24
Ikke fast framøtested	100	67	33	21
Øvrige ansatte	100	67	34	406

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 57. Husholdninger som ønsker å flytte og som ønsker å flytte til et bestemt sted i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter om arbeidsmuligheter er årsak til valg av tilflytningssted. Prosent

Hovedinntektstakers pendlerstatus	I alt	Arbeidsmuligheter er årsaken	Arbeidsmuligheter er ikke årsaken	Tallet på husholdninger
Alle	100	2	98	313
Dagpendlere	100	8	92	17
Uke- og langtidspendlere	100	10	91	18
Ikke fast framøtested	100	2	98	12
Øvrige ansatte	100	1	99	266

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tallmaterialet her er spinkelt, men det ser ut til at følgende hypoteser kan oppstilles om pendlerhusholdningens flytteønsker.

Pendlerhusholdningene har ikke i større grad enn andre ønske om å skifte bosted, men det er mulig at uke- og langtidspendlerhusholdningene som vil flytte er noe mer sikre på hvor de vil flytte. Det er relativt få som sier at arbeidsmuligheter er årsak til valg av tilflytningssted, men dette er likevel oftere tilfellet for pendlerhusholdninger enn for andre.

12. SLUTTBERMERNINGER

Vi har i dette notatet tatt opp en del problemstillinger knyttet til pendleres levkår, og forsøkt å belyse disse ut fra materiale som finnes i Statistisk Sentralbyrå. De problemområdene vi har konsentrert oss om er:

- Årsaken til pendling
- Hvor mange pendler, hvor bor pendlerne og hvem er pendler?
- Pendleres boligforhold på hjemstedet
- Beskrivelse av pendlerhusholdninger, hvilke konsekvenser pendling kan ha for husholdningene, og pendlerhusholdningenes kontaktmuligheter på hjemstedet
- Pendlerens arbeidsforhold og fysiske og helsemessige konsekvenser av disse
- Sosiale konsekvenser av pendling

Vi har imidlertid bare i liten grad kunnet gi noen fullgod beskrivelse av disse problemområdene. Årsaken til dette ligger for en stor del i at vi har måttet bygge på allerede innsamlete data som opprinnelig var ment å belyse helt andre problemstillinger enn pendlerens levkår. Den foreliggende analysen er derfor mer å betrakte som et forprosjekt enn som en "endelig" analyse av pendling, og de resultater vi har kommet fram til bør ses på som hypoteser det vil være ønskelig å undersøke nærmere i seinere undersøkelser.

Hovedsvakhetene med det eksisterende tallmaterialet, og hvordan disse kan rettes opp i seinere undersøkelser kan oppsummeres på følgende måte:

- Vi har hatt alt for få pendlere i vårt materiale. Det betyr at en intervjuundersøkelse av vanlig størrelse ikke vil kunne gi stort nok tallgrunnlag. Det må derfor trekkes spesialutvalg av pendlere, f.eks. på grunnlag av opplysninger fra folketellingen. Tilleggsundersøkelser i forbindelse med de kvartalsvise Arbeidskraftundersøkelser kan også være en mulighet.
- Det at pendling i stor grad er et regionalt fenomen, bør kanskje også tas hensyn til ved seinere undersøkelsesopplegg. Dette betyr også at vi burde hatt flere og andre variabler for å belyse trekk ved bostedet.
- Definisjoner. I og med at vi har bygget på allerede innsamlete data, har vi i liten grad kunnet velge definisjoner på pendling selv. Dette har da ført til ulikheter i definisjonene av uke- og langtidspendlere i de to undersøkelsene vi har brukt. Pendlere er ikke en ensartet gruppe. Særlig gjelder dette kanskje for dagpendlerne. Det foreliggende materiale har ikke gitt mulighet for å dele opp pendlerne i mer homogene grupper, f.eks. etter yrke, alder, kjønn og ikke minst etter pendlingsårsak. For dagpendlerne bør en nok også bruke opplysninger ikke bare om reisetid, men også om reiseavstand og transportmåte.
- I og med at både boforholdsundersøkelsen og levkårsundersøkelsen primært har hatt andre formål enn å beskrive pendlerens levkår, har spørsmålene i utgangspunktet ofte vært brukt for å måle andre ting enn det vi har brukt dem som indikatorer på, og dette kan ha gitt uklare resultater. Vi kan derfor trenge bedre og flere indikatorer på en del av de problemstillinger vi har prøvd å belyse. Dette gjelder blant annet boligforhold, og inntektsforhold. I særlig grad gjelder det kanskje hva angår pendlingens konsekvenser for familien, og de problemstillinger som er behandlet i kapittel 7 og 8, hvor mer direkte mål både på konsekvenser og kontaktbehov- og muligheter trengs.
- Konsekvenser av pendlingen for den enkelte arbeidstaker er også dårlig belyst. Når det gjelder helsemessige konsekvenser av pendling, er dette et så komplisert fenomen at det vil trenge spesielle undersøkelsesopplegg for å få klarlagt eventuelle sammenhenger. Men heller ikke de sosiale konsekvenser av pendling er godt nok belyst ved våre data. Her vil en trenge flere og bedre indikatorer på sosial forankring og på deltakelse i det sosiale liv på hjemstedet.

LITTERATUR

- Arbetarskyddsfonden: Olycksfall i arbetsmiljön, Stockholm 1973.
- Barth, Fredrik: Models of Social Organizations, London 1969.
- Brofoss, Inger Marie: Roverud, Distriktenes utbyggingsfond, Oslo 1972.
- Dolven, Arne: Aurskog-Høland, NIBR, Oslo 1966.
- Eidsvoll arbeids- og tiltaksnemnd: Arbeidskraftundersøkelser i Eidsvoll 1961.
- Innstilling fra DNA's pendlerutvalg 1971
- Karlsen, Jan Erik: Arbeidsmiljø og yrkesskader, Bergen 1972.
- Kolberg, Margot: Pendlere i Nord-Odal, Stensil, Oslo 1972.
- Kvittingen, Knut Terje, Elin Wormnes Tvede og Anne Lise Asheim: Psykologiske aspekter ved pendler-tilværelsen, Bergen 1975.
- Leira, Arnlaug og Steinar Bergli: Hå har et kvinnfolk å sia, da? Oslo 1974.
- Maurice, Marc: Shift Work, ILO 1975.
- Midré, George: Samfunnsendring og sosialpolitikk, Oslo 1973.
- Movold, Kåre: Arbeidskraftanalyse, NIBR, Oslo, 1973.
- Neymark, Ejnar: Selektiv Rørlighet, Stockholm 1965.
- NOU 1976:28: Levekårsundersøkelsen.
- NOU 1975:38: Sosiale og helsemessige konsekvenser av petroleumsvirksomheten.
- Offer-Ohlsen, Einar: Om pendling, Stensil, NHH, Bergen 1971.
- Rasmussen, Tor Fr.: Arbeidsreiser og storbyutvikling, SØS nr. 18, Statistisk Sentralbyrå 1966.
- Reiersen, Jan Erik: Utpendling fra Sotra til Bergenshalvøya før Sotrabrua, Bergen 1973.
- Ringen, Stein: Den sosiale forankring, Arbeidsnotat nr. 82 fra Levekårsutredningen, 1976.
- Rudjord, Odd: Pendling. Sammendrag og vurdering av en del materiale omkring arbeidsreiser i Norge. Kommunal- og arbeidsdepartementet, 1975.
- Salomon, Robert: Industriens lokaliseringsbetingelser, Distriktenes utbyggingsfond, Oslo 1971.
- Selvik, Arne: Pendling og pendlerproduksjon, Stensil, Bergen 1974.
- SOU 1976:3: Rapporter i psykosociala frågor.
- Statistisk Sentralbyrå: Boforholdsundersøkelsen 1973. NOS A 673, 1974.
- Statistisk Sentralbyrå: Flyttemotivundersøkelsen 1972, NOS A 617, 1974.
- Statistisk Sentralbyrå: Levekår 1973, NOS A 720, 1975.
- Statistisk Sentralbyrå: Sosialt Utsyn 1974.
- Statistisk Sentralbyrå: Sysseleatte lønntakere etter bosted og arbeidssted 31. mars 1968. NOS A 284, 1969.
- Stortingsmelding nr. 71 (1972-73): Langtidsprogrammet 1974-77.
- Sørensen, Tom: Pendling og psykiske lidelser. Tidsskrift for den norske lægeforening, 1972.

TABELLVEDLEGG

Tabell 58. Lønnstakere i grupper for pendlerstatus etter forskjellige kjennemerker. Prosent

	Alle	Dag- pend- lere	Uke- og lang- tids- pendlere	Ikke fast fram- møte- sted	Øvrige lønn- takere
<u>Kjønn</u>					
Menn	60	60	92	82	57
Kvinner	40	40	8	18	43
<u>Alder</u>					
17-24 år	12	10	11	11	12
25-49 "	53	60	31	51	53
50-59 "	34	17	33	27	23
60 år og over	12	13	25	11	12
<u>Ekteskapelig status</u>					
Ugift	18	18	22	21	17
Gift	75	80	75	73	76
Enke/enkemann	3	0	3	3	3
Skilt	3	2	0	3	3
Separert	1	0	0	0	1
<u>Yrke</u>					
Teknisk, vitenskapelig og humanistisk	18	23	8	11	19
Administrasjonsarbeid	3	8	3	1	3
Kontorarbeid, militært arbeid	14	14	0	2	15
Handelsarbeid	9	3	0	5	11
Jordbruks-, skogbruks- og fiskearbeid	2	2	6	11	11
Gruvearbeid	0	0	0	1	0
Transport og kommunikasjon	6	5	3	6	6
Industri-, bygg og anlegg	35	34	77	50	32
Servicearbeid	13	12	3	13	13
<u>Boligtype</u>					
Frittliggende enebolig	48	54	55	53	47
Enebolig i rekke/kjede	10	12	6	5	11
Horisontalt delt tomannsbolig	10	8	6	8	10
Våningshus på gård	7	12	24	18	6
Blokk	14	12	3	10	15
Forretningsbygg/annet	11	4	6	6	12
Har bil	69	57	70	72	70
Har ikke bil	31	43	30	28	30
Har/eller har adgang til telefon	66	53	33	61	68
Har ikke adgang til telefon	34	47	67	39	32
<u>Reisetid legekantor</u>					
under 30 min.	84	70	61	82	85
over 30 min.	15	28	33	17	14
<u>Reisetid tannlegekantor</u>					
under 30 min.	78	53	50	75	80
over 30 min.	21	43	42	23	19
<u>Reisetid til apotek</u>					
under 30 min.	82	63	56	76	84
over 30 min.	17	35	36	22	15
<u>Brukt beroligende midler siste måneder</u>					
Nei	91	90	94	91	91
Av og til	7	7	6	9	7
Regelmessig	2	3	0	0	2
<u>Brukt sovemedisin siste måneder</u>					
Nei	94	92	97	95	94
Av og til	5	3	3	5	5
Regelmessig	1	5	0	0	1
Tallet på personer	1 323	60	36	105	1 114

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.

Tabell 59. Husholdninger i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter forskjellige kjennemerker

	Alle	Dag- pend- lere	Uke- og lang- tids- pendlere	Ikke fast fram- møte- sted	Øvrige an- satte
Mangelfulle helsetjenester					
Ingen	71	58	60	60	73
Lege	16	22	23	17	15
Sykehus/legevakt	4	4	3	6	3
Annet + kombinasjoner	7	10	11	11	7
Avstand til folkeskole					
under 2 km	56	57	40	43	58
2- 4 km	34	29	41	37	33
5-10 "	7	13	18	12	6
11-20 "	2	0	2	7	2
21 km og over	0	1	0	1	0
Avstand til ungdomsskole					
under 2 km	38	35	20	29	39
2- 4 km	36	22	33	25	37
5-10 "	14	20	16	18	14
11-20 "	8	10	18	14	7
21 km og over	4	10	13	13	3
Avstand til bibliotek					
under 2 km	37	36	24	32	38
2- 4 km	40	36	34	29	41
5-10 "	17	21	25	19	16
11-20 "	5	4	8	17	4
21 km og over	2	1	8	4	1
Avstand til kafé					
under 2 km	35	43	19	29	35
2- 4 km	32	17	25	20	34
5-10 "	20	12	22	21	20
11-20 "	10	22	17	21	8
21 km og over	4	7	16	10	3
Avstand til bank					
under 2 km	50	50	28	38	52
2- 4 km	28	18	24	25	30
5-10 "	14	22	23	18	12
11-20 "	6	9	12	13	5
21 km og over	3	1	13	6	2
Avstand til postkontor					
under 2 km	57	58	41	47	58
2- 4 km	32	22	33	41	32
5-10 "	9	16	24	10	8
11-20 "	2	4	1	4	2
21 km og over	0	0	0	0	0
Tallet på husholdninger	1 646	77	95	84	1 390

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 60. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i spredtbygde strøk i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter leieareal pr. person. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Leieareal pr. person						Tallet på husholdninger
		Under 15 m ²	15-19 m ²	20-24 m ²	25-29 m ²	30-39 m ²	40 m ² og over	
Alle	100	10	17	18	15	18	23	419
Dagpendlere	100	14	18	5	18	9	36	22
Uke- og langtidspendlere	100	9	21	17	12	28	14	58
Ikke fast framøtested	100	11	5	22	22	27	14	37
Øvrige ansatte	100	9	17	19	15	16	25	302

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 61. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i spredtbygde strøk i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter husmorens yrkesaktivitet. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Arbeidsaktiv med uoppgitt arbeidstid eller ingen husmor i husholdningen	Husmorens yrkesaktivitet					Tallet på husholdninger
			Fulltidsarbeid	Deltidarbeid	Hjemmeværende med ønske om arbeid	Hjemmeværende uten ønske om arbeid	Hjemmeværende, uoppgitt ønske om arbeid	
Alle	100	15	21	12	11	17	24	419
Dagpendlere	100	32	9	9	5	23	23	22
Uke- og langtidspendlere	100	14	19	9	12	19	28	58
Ikke fast framøtested	100	14	11	11	14	22	30	37
Øvrige ansatte	100	14	24	13	12	16	22	302

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 62. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i spredtbygde strøk i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter eie-/leieforhold til boligen. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Eie-/leieforhold				Tallet på husholdninger
		Eier m/lån	Eier u/lån	Leieboer	Leieboer med spesielle forhold	
Alle	100	63	17	10	10	419
Dagpendlere	100	50	32	14	5	22
Uke- og langtidspendlere	100	67	22	7	3	58
Ikke fast framøtested	100	70	11	11	8	37
Øvrige ansatte	100	62	16	10	12	302

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 63. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i spredtbygde strøk i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter tallet på personer i husholdningen. Prosent

Pendlerstatus	I alt	1	2	3	4	5	6 og flere	Tallet på husholdninger
Alle	100	5	21	20	22	14	17	419
Dagpendlere	100	5	41	9	18	5	22	22
Uke- og langtidspendlere	100	2	21	19	28	17	14	58
Ikke fast framøtested	100	3	16	19	22	19	22	37
Øvrige ansatte	100	6	21	21	21	14	17	302

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.

Tabell 64. Husholdninger der hovedinntektstaker er ansatt i spredtbygde strøk med barn i alderen 0-7 år i grupper for hovedinntektstakers pendlerstatus etter ønske om plass i barnehage. Prosent

Pendlerstatus	I alt	Har plass	Ønsker plass	Ønsker ikke plass	Andre svar, vet ikke	Uoppgitt	Tallet på husholdninger
Alle	100	1	51	37	7	4	154
Dagpendlere	100	-	17	67	17	-	6
Uke- og langtidspendlere ..	100	5	43	43	5	5	21
Ikke fast framøtested ...	100	7	33	53	-	7	15
Øvrige ansatte	100	-	56	32	8	4	112

K i l d e: Boforholdsundersøkelsen 1973.